

KRAFTUTTRYCK OCH TILLMÅLEN
I SERIETIDNINGEN KALLE ANKA

Pro gradu-avhandling i nordisk filologi
Vid Jyväskylä universitet
Våren 2000

Virpi Heikkinen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistiska fakulteten	Institutionen för nordiska språk
Författare Virpi Heikkinen	
Titel Kraftuttryck och tillmälen i serietidningen Kalle Anka	
Ämne nordisk filologi	Typ av avhandling pro gradu
Avhandlingen färdig våren 2000	Antalet sidor 62
<p>Sammandrag</p> <p>I föreliggande pro gradu-avhandling studeras språket i serietidningen Kalle Anka. Syftet med arbetet är att redogöra för de kraftuttryck och tillmälen som förekommer i Kalle Anka. Undersökningsmaterialet består av cirka 30 stycken av Kalle Anka häften från år 1998. I denna serietidning används inte egentliga svordomar på grund av dess unga läsare, så syftet är att undersöka hurdana kraftuttryck och tillmälen det förekommer. Analysmetoden av materialet är deskriptiv. Förekomsterna beskrivs med utgångspunkt i deras form och innehåll. Tillmälen utgör det huvudsakliga undersökningsmaterialet.</p> <p>I teoridelen behandlas bl.a. emotivt och fult språk, svordomar och tillmälen. Vidare ges exempel på dessa från både svenskan och finskan. Därefter behandlas eufemism och dysfemism samt serietidningarnas ställning och språk. Ett teoridelens syfte är att göra en distinktion mellan begreppen fult språk, svordomar och mildare uttryck.</p> <p>Resultaten visar att serietidningen Kalle Anka använder påhittiga och mångsidiga kraftuttryck och tillmälen, men undviker egentliga svärord och på det viset tar hänsyn till sina läsare och skonar deras känslor.</p>	
Uppslagsord tillmälen, kraftuttryck, serietidningar	
Bibliotek/Förvaringsplats Aallon kirjasto	
Övriga uppgifter	

INNEHÅLL

1 INLEDNING	1
2 OM SPRÅK OCH BETYDELSE	3
2.1 Allmänt	3
2.2 Om betydelse	4
2.3 Om stil	5
2.4 Emotivt språk	6
2.5 Verbal aggressivitet	7
3 OM FULT SPRÅK	7
4 OM SVORDOMAR	9
4.1 Om svordomarnas indelning	9
4.2 Tabuteorin	10
4.3 När och varför svär man	11
4.4 Attityder till svordomar	13
5 OM TILLMÄLEN	14
6 EXEMPEL PÅ KRAFTUTTRYCK OCH TILLMÄLEN	15
6.1 Exempel från svenskan och finskan	15
6.2 Exempel från serien Tintin, hos kapten Haddock	15
7 EUFEMISM	17
7.1 Definitionen och några exempel	17
7.2 Skäl för eufemism	17
7.3 Eufemism och dysfemism	19
8 OM SERIETIDNINGAR	20
8.1 Seriernas ställning förr och idag	20
8.2 Karakteristiska drag för serier	21
8.3 Språket i serierna	22
8.4 Om Kalle Anka	23
9 MATERIAL OCH METOD	24
10 TILLMÄLEN	26
10.1 Innehållet i tillmälen	26
10.2 Formen i tillmälen	27
10.3 Utseende och gestalt	27
10.4 Intelligens, kunnighet och skicklighet	30

10.5 Animaliska, djursyftande uttryck	32
10.6 Uttryck för kriminell el. tvivelaktig verksamhet	36
10.7 Bakgrund, yrkeskår, grupptillhörighet, kön och ras	40
10.8 Övriga tillmälen	42
11 KRAFTUTTRYCK	45
11.1 Om form och innehåll	45
11.2 Hotelser	45
11.3 Befallningar, order och kommandon	48
11.4 Utrop	51
11.5 Övriga kraftuttryck	55
SAMMANFATTNING	58
LITTERATUR	60

1 INLEDNING

Att svära är en mycket universell företeelse, det finns svordomar i varje språk. Orsaken till svärande kan dock vara mångfaldig, någon svär vid fysisk smärta, någon vid avsky och nedvärdering. Enligt en undersökning svär 70 % av människor ibland, fast de flesta anser att det varken är lämpligt eller fint att svära. Svordomar är alltså föremål för en såkallad dubbelmoral, å ena sidan tycker man illa om dem, men å andra sidan använder man dem! Denna fundering framkallar bl.a. följande frågor: Vilken roll i språkanvändningen har svordomar och kraftuttryck överhuvudtaget? Hur har de kommit till och var, hur och varför använder man dem? Och när är det inte lämpligt att använda svärord?

Detta kan man börja fundera på genom att först tänka på språket som fenomen. Med språket förmedlar vi ju bl.a. känslor, attityder osv. Och dessa förmedlar vi då med bl.a. vårt ordval. Vi kan t.ex. kalla någon för *fillhund*. Med detta ord ger vi uttryck åt våra känslor och attityder mot personen i fråga. Genom att välja att kalla personen *fillhund*, avslöjar vi åt andra att vi inte har så hög uppfattning om personen. Varje gång vi ger uttryck åt våra känslor eller tankar, gör vi ett val hur vi ska uttrycka oss. Det finns talrika möjligheter att välja ord och det slutliga valet beror på bl.a. våra känslor gentemot objektet, det vi talar om.

Genom att utföra valet mellan olika ord och deras betydelser, väljer vi det sätt som vi vill uttrycka oss med. Vi kan uttrycka oss neutralt, som man brukar göra i officiella sammanhang. Men när känslor och nära människorelationer är i fråga, uttrycker vi oss ofta mera emotivt. Detta betyder att vi använder uttryck som har tydliga känslö- eller värdeladdningar, jämför t.ex. ord som *fillhund* och *alkoholist*. Den ena orden har en klarare, attitydsmässig värdeladdning än den andra. Genom att välja ett ord över ett annat (t.ex. i stället för uttrycket *alkoholist* ordet *fillhund*) avslöjar vi våra känslor och attityder.

Ibland kan detta leda till rent skällande och svärande, dvs. vi använder sådana uttryck som går ut på mottagaren och då talar man om verbal aggressivitet. Att skälla ut någon och att svära hör till något som man brukar kalla "fult språk". Det är fult att svära och skälla ut andra folk och bete sig som en ohyfsad idiot. Det är dock kulturen som bestämmer vad som är fult och regler är inte desamma i alla kulturer. I någon kultur är det fult att gå omkring i korta kjolar eller att tilltala äldre folk "du", medan dessa i en annan kultur är acceptabelt eller i alla fall normalt, vardagligt beteende. Svärande är något som anses vara fult i alla kulturer. Svärande

kan sammankopplas med förolämpande, alltså att skälla på någon med olika nedvärderande namn och uttryck. Men man kan inte svära eller förolämpa i vilken situation som helst eller vilken person som helst. Vissa situationer är mer känsliga än andra. Man brukar tänka att man kan inte svära och använda fult språk när barn eller äldre människor är i närheten. Man hittar knappast svordomar i barnlitteratur, eller gör man det?

Dessa är bl.a. sådana frågor och saker som jag ska undersöka i detta arbete.

Nästan alla människor använder mer eller mindre någon slags kraftuttryck i olika situationer och med olika samtalspartner. Detta är i alla fall min åsikt om saken; jag kan medge att jag svär minst en gång om dagen, av olika skäl och med varierande kraft. Nästan alla människor har sannolikt läst serietidningar någon gång under sitt liv; jag läste i alla fall mycket serietidningar som barn och även nu brukar jag bläddra i någon serie då och då, speciellt när jag håller på att äta. Min uppsats förenar dessa två angelägenheter, eftersom i mitt pro gradu-arbete kommer jag att forska i kraftuttryck och tillmälen i den svenska serietidningen Kalle Anka.

I detta arbete betraktar jag kraftuttryck och deras användning samt skäl till att använda dem. Jag presenterar hur kraftuttryck har kommit till, bl.a. genom den s.k. tabuteorin. Vidare ska jag redogöra för hur svordomar och tillmälen används och jag ska ge exempel på dem, när det är möjligt, både på svenska och finska. Man kan dock inte alltid svära hur man vill eller när man vill; därför tar jag upp s.k. eufemismer, de är förskönande omskrivningar av olika kraftuttryck. Eufemismer används mycket i serietidningar, eftersom deras läsare ofta är barn eller ungdomar och svordomar är då inte lämpliga att använda. Om serietidningar finns det ett eget kapitel.

I analysdelen kommer jag först att presentera mitt material och arbetsmetoden som används. Jag indelar materialet i två delar, först undersöker jag tillmälen i materialet och sedan kraftuttrycken i materialet. Både tillmälen och kraftuttryck kommer jag att studera genom deras innehåll och form. Tillmälen har jag indelat i sju grupper, beroende av vad de syftar på. Och kraftuttryck är indelade i fyra grupper. Tillmälen utformar det huvudsakliga materialet som jag kommer att undersöka, men jag presenterar kortfattat de kraftuttryck som dyker upp under arbetet. Jag avslutar mitt arbete genom en sammanfattning, där jag bl.a. presenterar

kortfattat innehållet av undersökningen och försöker binda samman de olika kapiteln och avsnitt, så att arbetet är enhetligt.

2 OM SPRÅK OCH BETYDELSE

2.1 Allmänt

Människospråket är ett komplicerat system. Det språkliga beteendet är en viktig del av människans helhetsbeteende. Med språket förmedlas information, men med hjälp av språket kan man även uttrycka andra saker, som känslor, attityder och planer. (Häkkinen 1994, 9, 24.)

Det språkliga regelsystemet tillåter oss att från enskilda symboler, ord, generera komplexa symboler, satser. Denna kunnighet att producera, urskilja och kombinera symboler kan kallas för språklig kompetens. (Thelander 1976, 25.) Men det räcker inte med att kunna producera meningar enligt grammatikens regler eller att förstå ett yttrandes rent kognitiva betydelse, utan man måste också känna till vad som i varje situation är det lämpliga språkliga förhållningssättet (Nordberg 1985, 106). Utöver språklig kompetens måste man också behärska kommunikativ kompetens, dvs. ta hänsyn till kontexten, sammanhanget (Thelander 1976, 26).

Att fälla ett yttrande är en handling som talaren utför. Handlingar föregås ofta av beslut och beslutsfattaren ställs inför ett val mellan olika tänkbara handlingar, medvetet eller inte. Ett yttrande har ytterligare olika funktioner; man kan påstå, fråga, uppmana, hota, bedöma, önska osv. (af Trampe 1990, 74-75.) Enligt Adelswärd (1991, 14,23) är samtal ett möte med en annan människa, man utbyter tankar, känslor och attityder. Förutom att samtal ger kunskap, kan det få oss att känna bl.a. trygghet, förvirrelse, osäkerhet, arghet. Samtal presenterar också talandes personlighet genom bl.a. dialekt, tempo, samtalsämne och ordval. Samtalskonsten kräver dessutom social skicklighet, bl.a. därför att varje kulturgrupp följer sina specifika samtalsregler och har sina speciella särdrag.

Språket består alltså av olika val och därför presenteras näst begreppen betydelse och stil, vilka båda innebär valfrihet eller valsvårighet om man vill kalla det så.

2.2 Om betydelse

Man brukar dela in betydelse i s.k. *grundbetydelse* (ordboks betydelse) och *bibetydelser*. Ord har i regel många olika bibetydelser och de innehåller ofta kraftiga känsloladdningar. Utöver grundbetydelsen och de varierande bibetydelserna innehåller orden information om stilvärdet, dvs. kunskap om det i vilka kontexter det är lämpligt att använda ordet. Många ord är neutrala, men många innebär en klar stilfärg. (Häkkinen 1994, 172-173.) Till exempel *mor*, *mamma* och *morsa* betecknar alla begreppet 'kvinnlig förälder'; språket är fullt av sådana parallella uttryck. Dessa kallas för synonymer och valet av ordet beror på hur sändaren uppfattar situationen eller vilken inställning han har till ämnet eller mottagaren. (Thelander 1976, 27-28.) Karlsson (1980, 126, 236) talar vidare om lexikaliska morfem; dessa är bl.a. substantiv, adjektiv, verb och adverb och den s.k. *lexikaliseringen*, som innebär hur man bildar olika uttryck från morfemen och som innebär betydelseförändring, varierar från språk till språk. T.ex. det finska ordet *puu* har två motsvarande ord i svenskan, antingen *träd* 'växande träd' eller *trä* i betydelsen 'träelement'. I detta fall är den svenska betydelsekategorin noggrannare än den finska. Sådana exempel finns från olika språk och därför kan man säga att betydelsebildningen är godtycklig.

Betydelsen kan vara situationell eller emotiv; den förstnämnda innebär att en viss betydelse kan förknippas med situationen eller omständigheterna där uttrycket används. Olika situationer är olika formella och ställer olika krav på valet av språkliga uttryck. Jämför t.ex. *sova*, *kvarta*, *slagga*, *nana*, *åtnjuta dygnsvilan*. Den emotiva betydelsen har att göra med talarens attityder, till lyssnaren och till det som sägs. Den kan uttryckas genom innehållet i orden (t.ex. *din skunk*, *din djävel*, *du ormars avföda*) men kanske främst med prosodi (t.ex. *hurra!*). (af Trampe 1990, 26.)

Betydelsen hos ett ord kan ändras och specialiseras i etablerade användningssammanhang. Vi kan tänka på ordet *åka* i dess olika betydelser, i vissa sammanhang har det fått en alldeles ny funktion. (Häkkinen, 1994, 180.) Bonniers svenska ordbok (1980, 398) ger följande exempel: *åka bil*, *åka snålskjuts* 'åka utan att betala', *strumporna åker ner*, *åka fast*, *åka ihop* 'råka i gräl', *åka omkull* 'falla, ramlas', *åka om* 'bli gripnen', *åka dit* 'bli upptäckt'.

Känslomässiga laddningar i ord kallas ibland för *konnotationer*. Dessa kan vara negativa eller

positiva och deras uppgift är inte bara att beteckna någonting utan de är också en kraftfull metod att dölja eller förvrida verkligheten i enlighet med våra egna syften. Jämför *flicka-brud, farbror- gubbe, läsa- insupa visdom*. (Koch 1990, 74- 75.)

Ordets konstruktion och betydelse är mest avlägsna från varandra när man använder språket bildligt, *metaforiskt* (jämför t.ex. ordet *stjärna* i sin ursprungliga betydelse med metaforiska betydelsen 'populär, framgångsrik artist'). Det metaforiska bruket leder ofta till stadiga förändringar. Dessa språkliga uttryck, som ytterligare är ofta olika i olika språk, kallas för *idiom*. (Häkkinen 1994, 181.) Nära besläktade begrepp med idiom är bl.a. ordspråk, slanguttryck, bevingade ord, ordstäv och aforismer. Ordagranna översättningar av de ovannämnda leder verkligen i vilse. (Kari 1993, 5-6.) Olika språk har nämligen egna, etablerade sätt att kombinera ord och bilda uttryck och detta orsakar problem, speciellt när man studerar främmande språk. När man producerar komplicerade uttryck efterföljer man ofta de regler som gäller för modersmålet och tar inte hänsyn till att de regler gäller inte nödvändigtvis för ett annat språk. (Häkkinen 1994, 180.)

Kulturen påverkar alltså också uttryckssättet. Detta behandlas mer omfattande i kapitlet om tabuteorin.

2.3 Om stil

Stil kan sägas vara resultaten av textskaparens (eller talarens) val att uttrycka någonting bland olika sätt att säga samma sak. Stil kan väljas med ordval; ord kan ha bl.a. olika betydelseomfång, värdeladdning, uttal eller stavning, böjningsform och syntax. Ordvalen påverkar så att stilen kan vara akademisk, eufemismisk, folklig, högtidlig, poetisk, skämtsam, vardaglig, vulgär osv. Man kan alltså uttrycka både positiva och negativa värderingar genom stil. (Teleman & Wieselgren 1970, 7, 8, 12.)

Om man tänker på kommunikation så är det kommunikationens ändamål som bestämmer valet av språkliga uttrycksmedel. Individens språkbruk varierar förstås efter situation och roll; detta kallas för "register". Registret betecknar situations- och rollbundna varianter av individualstilen. (Enkvist 1974, 131-133.)

Man kan välja bland synonymer eller man kan skapa helt nya ord (det sistnämnda används speciellt av diktare och författare). Stil är alltid bunden till den tidpunkt då texten har producerats. Dessutom kan man med texten ha olika syften; man kan informera, övertala, roa, stärka åsikter och värderingar, befalla eller fråga. Bra stil definieras just som effektiv stil, dvs. syftet med texten blir uppfyllt; t.ex. om texten syftar till att underhålla och mottagaren blir road, är stilen bra. (Teleman & Wieselgren 1970, 13, 17, 22, 29.)

Stilistiska verkningsmedel används för att intensifiera läsningen, få mottagaren att stanna upp och tänka eller känna efter. Men olika medel fungerar olika hos olika mottagare; för en viss läsare kan ett grepp kännas fräscht och stimulerande, medan det för en annan är närmast irriterande. (Teleman & Wieselgren 1970, 42.) Bergman (1970, 77) har påstått om slang (och som kan hänföras till stil också): det är fråga om det stilistiska intrycket som är avgörande, de antingen lekfulla, uppsluppna, grova eller vanvördiga biföreställningarna som väcks till liv.

2.4 Emotivt språk

Enligt Andersson & Furberg (1974, 114-116) kan ord vara neutrala eller de kan innehålla känslö- eller värdeladdningar, de sistnämnda kallas för emotiva ord. Emotiva ord syftar till ett objekt, de beskriver alltså objektet, men de avslöjar inte användarens känslor utan bara attityden mot objektet. Det finns både positivt laddade och negativt laddade emotiva ord (jfr *frikostig-slösare*).

Emotiva ord kan ha antingen känsloladdad eller värdeladdad betydelse. Det förstnämnda innebär ord som uttrycker användarens verkliga känslor, t.ex. *fyllhund*. Värdeladdade ord påvisar att vissa känslor och attityder är berättigade, men de uttrycker det inte direkt, t.ex. *frikostig, slösare*. Man tänker att det är frikostigt att ge någonting, om det är beundransvärt, acceptabelt; men det är slöseri, om det är klanderligt. (Andersson & Furberg 1974, 120-124.)

Emotiva ord presenterar någon slags ställningstagande eller man använder dem för att framföra attityder. Låt oss tänka på ordet *neger*: själva ordet uttrycker inte att dess användare ringaktar negrer, utan det emotiva stoffet i ordet ansluter sig till det deskriptiva, vedertagna innehållet (Andersson & Furberg 1974, 115, 127, 133.) Detta framgår av en tidningsartikel, där man skriver om en äldre man, lärare till råga på allt, som råkade kalla en yngre, mörkhyad

flicka för neger. Rättighetsdomstolen ansåg att mannen var skyldig till en smädelse, eftersom ordet *neger* har förlorat sitt ursprungliga neutrala innehåll och innebär idag en klar, negativ inställning. (Keskisuomalainen 28.10.1998.)

2.5 Verbal aggressivitet

Wigley (1998, 192) påstår att de människor som i samtal inte hittar på lämpliga argumentering eller på något sätt inte kan uttrycka sig tenderar att ibland anfälla sitt samtalspartner. Detta betyder att dessa uttrycksinkapabla människor anfäller sig inte på de ideer eller argument som samtalspartnern har presenterat, utan de attackerar motståndarens själva personlighet.

Anfallet går ut på antingen personlighet, förmågor, bakgrund eller fysiskt utseende och man kan göra det genom att svära, skälla ut, skymfa, hota eller med ickeverbala uttrycksmedel. Verbal aggressivitet yppas också med beskyllning, befällning, jämförelse, underkännelse, sexuellt retande, plågeri och anfall mot de närmaste av föremålet. (Wigley 1998, 192.)

Somliga situationer leder lättare till aggressivitet än andra; dessa är situationer vilka innebär hög personlig laddning och tillägnande, som till exempel arbetsmiljön, familjeförhållanden och andra mänskliga kontakter. Aggressivitet orsakar aggressivitet, missuppfattningar, misshumör och långvariga, negativa konsekvenser. (Wigley 1998, 193.)

3 OM FULT SPRÅK

“Fult språk“ är inget klart och entydigt begrepp. Det innehåller en såväl estetisk, moralisk och hygienisk dimension som en debatt om vad som är rätt eller fel, högt eller lågt, fint eller fult. De här distinktionerna hänger ihop med den kultur vi lever i ; vad som är fult, rätt osv. bestäms av kulturens föreställningsvärld. (Andersson 1985, 15.) Det finns olika renlighetsivranden i varje kultur; ett kroppsligt, ett själsligt och till sist ett språkligt. Man kan prata om kroppsvård, själavård och språkvård. (Andersson 1985, 16.)

Jonas Frykman och Orvar Löfgren har skrivit boken *Den kultiverade människan* (1984), där

de funderar och presenterar bl.a. många intressanta och belysande exempel om hur olika renlighetsprinciper har kommit till. De konstaterar att våra känslor mot hygien och äckel är kulturbundna, vi lär oss att känna äckel mot vissa saker. Våra föreställningar om smuts och orenhet är vår tankevärlds ordningspolis; så därför får t.ex. sådana personer vars beteende strider på något sätt mot den ordning som vi vant oss vid att acceptera som den rätta, en smutsstämpel på sig. (Frykman & Löfgren 1984, 135, 138,139.) Den pryda kulturen innebär t.ex. att alla samtal om kroppsliga, sexuella ting var en gång i tiden bannlysta. Det gällde också ting som ansågs oroande och ömtåliga: människors karaktärer, handlingar och känslor, Gud, kärleken och döden. (Frykman & Löfgren 1984, 185.)

Jag går tillbaka till förhållandet mellan fult språk och kultur. Det språk som i vårt medvetande bedöms som fult, blir en spegling och konsekvens av det samhälle vi lever i. Det finns alltså inte (fastän vi brukar tänka oss så) ord som i sig är fula, utan fulheten bedöms av oss, ordens användare. Kulturen påverkar vårt sätt att bedöma och betrakta vissa ord som fula. (Andersson 1985, 15, 17 ; Andersson & Trudgill 1990, 35.) Ibland och t.ex. i engelskan brukar man kalla även grammatiskt felt språk som 'bad language' samt vissa dialekter anses som fula (Andersson & Trudgill 1990, 7; Kiuru & Montin 1991, 25.)

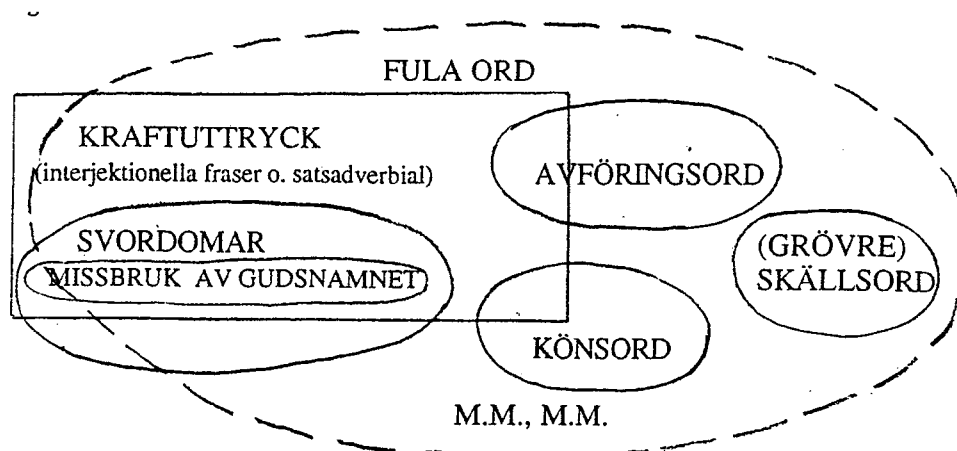
Om man jämför olika grammatiker, så beskriver en preskriptiv grammatik hur vi *bör* skriva och tala, medan en deskriptiv grammatik beskriver hur det språk ser ut som människor faktiskt använder (Andersson 1985, 26). Men ändå ignorerar man t.ex. inom skolundervisningen det språk som man lär sig i vardagslivet, bland annat det fula språket. Man tänker att det är inte fult att ha fula ord i ordförrådet utan att det är fult att använda dem. (Kiuru & Montin 1991, 29-30.) En annan sak att fundera på, är om man kan räkna så kallade fula ord till ordförrådet, till exempel när man tänker på ett barns ordförråd (Andersson & Trudgill 1990, 38).

Det är alltså de mänskliga bedömarna och betraktarna som lägger fulheten i ord och språket, denna tankemodellen kallas ibland för tabuteorin (Andersson 1985, 17-18).

4 OM SVORDOMAR

4.1 Om svordomarnas indelning

I förra kapitlet behandlades fult språk, många av oss räknar väl svordomarna till sk. fult språk, men vad innebär det att något ord är ett svärord, det ska denna kapitel försöka att redogöra för. Skillnaden mellan begreppen som fult språk, kraftuttryck och svärord är inte lätt att precisera, men som ett exempel av en indelning har vi Wendts (1994, 80) åsikt om saken i figur 1:

Figur 1. Kraftuttryck, svordomar och andra fula ord.

Wendt är av den åsikten att begreppet fula ord innebär bl.a. olika kraftuttryck, svordomar, avföringsord, könsord och skällsord, men han gör en klar skillnad mellan dessa. T.ex. han räknar till svordomar bara sådana ord som innehåller missbruk av Gudsnamnet. Men jag kommer i detta arbete använda alla dessa termer och speciellt begreppen kraftuttryck och svordomar får stå för ungefär samma betydelser.

Behovet att använda kraftiga uttryck är av äldre ursprung än de uppfattningar som kräver rensad språkanvändning (Kiuru & Montin 1991, 9). Men det är inte lätt att precisera vad som menas med termerna *svordom* och *svära* eller säga vilka uttryck som är mera "typiska" svordomar än andra. Kanske svordomar är lika gamla som språket självt, eftersom svordomar är kända i de flesta språk. (Ljung 1984, 12-13.)

Ursprungligen har svärandet varit ett sätt att åkalla övernaturliga makter, men nuförtiden använder man svordomar utan tanke på den ursprungliga betydelsen (Ljung 1984, 17-18). Svordomar kan definieras på olika sätt; svordomar är uttryck som signalerar vissa känslor och attityder hos den som använder dem och dessa s.k. tabubelagda ord används med figurlig betydelse (Ljung 1984, 24). Figurlig betydelse innebär att svordomar kännetecknas av användningen av vissa speciella ord som inte syftar på det som det normalt betecknar. T.ex. anses utropet *Skit!* vara ett svärord, medan samma ord i *Det låg en massa skit på golvet* inte är det. (Nationalencyklopedin 1995, 554.) Nationalencyklopedin (1995, 554) ger vidare följande definition: "mer eller mindre tabubelagda uttryck som konventionellt signalerar känslor som ilska, smärta, förvåning och förakt eller som används för att ge extra eftertryck åt vad talaren säger." Eftersom definitionerna innehåller nästan alltid ordet tabubelagt är det väl relevant att belysa först det begreppet innan man kommer vidare.

4.2 Tabuteorin

I Nationalencyklopedin (1995, 60) hittar man följande definition: tabu är ursprungligt ett uttryck från Polynesien, något som är beroende av religiösa eller moraliska inskränkningar. Det handlar "om personer, platser eller föremål som måste undvikas därför att de representerade en speciell kosmologisk, rituell kraft eller fara." I början var det den heliga aspekten som understörks, senare den farliga och förbjudna aspekten, som t.ex. sådana tabun som rör sexualiteten. Tabun är kulturbundna, grupp-specifika också. "Språktabu iakttas gentemot vissa ord, uttryck och namn, vilka man inom språkgemenskapen anser måste undvikas."

Kulturella faktorer påverkar alltså uttryckssättet. Inom en viss kultur kan en del begrepp vara mer eller mindre tabubelagda (af Trampe 1990, 85). Att något är tabubelagt innebär att det är starkt, laddat och kraftfullt (Andersson 1985, 78). Tabun kan vara beteendemässiga eller språkliga. Bakom språkliga tabun finns eller har funnits ofta först ett beteendemässigt tabu. Bra exempel på dessa är kannibalismen och sådana religiösa kraftuttryck som inte längre anses som förbjudna. (Kiuru & Montin 1991, 21.) Starkaste tabun är de som har att göra med personers gränsdragning mellan sig själva och omvärlden, speciellt kroppen och dess funktioner; dessa orsakar en känsla av äckel. Och ju starkare tabuföreställningarna är, ju

kraftigare känslorna av äckel är, desto närmare kommer grundläggande värderingar för kulturen och samhället. (Frykman & Löfgren 1984, 142- 143.)

Det finns ämnesområden som förknippas med starka känslor, bl.a. följande, enligt Andersson (1985, 79):

(1) a. könsorgan, sexuellt umgänge	(t.ex. olika könsord)
b. religion, kyrka	(svordomar)
c. kroppens avfallsprodukter	(<i>skita, kissa</i> osv.)
d. döden	(<i>dö, döda, de avlidnens namn</i>)
e. fysiska och mentala handikapp	(<i>idiot, dåre, CP- skadad</i>)
f. prostitution	(<i>hora, fnask</i>)
g. narkotikahandling, kriminalitet	(<i>tjack, tjuvjävel</i>).

Andersson (1985, 48) konstaterar ytterligare att likadana ämnesområden i dagens samhälle är invandrar- och rasfrågorna samt även politik. Stämningar och spänningar i samhället ger nämligen upphov till tabubeläggningar, jämför till exempel ord som *utlänning, invandrare, icke- svenskar, svartskalle, neger och jude* (Andersson 1985, 82). Samtidigt som samhället och dess tabun förnyas, förnyas även svordomarna (Kiuru & Montin 1991, 22).

Man brukar påpeka att tabubelagda ord *inte* är samma sak som kraftuttryck och svordomar, utan snarast är det så att tabubeläggningsen är en förutsättning för att ett ord kan bli ett kraftuttryck (Andersson 1985, 82). Men å andra sidan har den ursprungliga bindningen mellan svärorden och det tabubelagda fenomenet försvunnit i stort sett (Ljung 1984, 32). Största delen av människor räknar svordomar och könsorden till tabuord (Andersson 1985, 23).

4.3 När och varför svär man

Svärande kan uppfattas som dåligt uppförande eller bara ett bra sätt att bli av med sina aggressioner (Kiuru & Montin 1991, 9). Men man kan skilja en handfull olika situationer *när* man svär. Enligt Andersson (1985, 100-101) är det fråga om någon av följande:

- (2) 1. vid fysisk smärta, ilska

2. vid psykisk smärta, ilska
3. vid avsky och nedvärdering
4. vid förvåning
5. vid förnekande.

Dessa situationer visar att man svär dels för att uttrycka olika känslor och dels att olika känslor uttrycks av olika svordomar (Andersson 1985, 101). Svärande vid avsky och nedvärdering betraktas närmare i kapitlet om tillmälen.

Näst behandlas *resonemang* för kraftuttryck. Man kan svära av *psykologiska* (individrelaterade) *motiv*, av *sociala* (grupprelaterade) *motiv* och av *språkliga motiv*.

När man svär av psykologiska motiv, ger man utlopp åt olika känslor som ilska, vrede, smärta eller besvikelse och svordomarna liksom "lättar på trycket". Svordomarna är inte planerade, utan man bara släpper ur dem från sig. När vi drabbas t.ex. av en frustration känner vi ibland aggression och svärandet kan återställa vår psykiska balans; ett alternativ skulle ju kunna vara fysiskt våld mot en person eller ett föremål. (Andersson 1985, 110-112.)

När det är fråga om svärande av sociala motiv, då är det mer än en person inblandad och det är inte för att ge utlopp för starka känslor. Man svär antingen för att visa sig vara tuff, eftersom svärande anses som något förbjudet. Detta gäller framför allt barn och ungdomar. (Andersson 1985, 113.) Eller man svär för att chockera och väcka uppmärksamhet; då vill man bevisa att man *vågar* t.ex. sätta sig mot regler och auktoriteter (Andersson 1985, 114; Kiuru & Montin 1991, 17). Svärande kan även bero på att man vill ange grupptillhörighet; då vill man liksom förstärka sin självkänsla. Dessutom svär man för att visa vänskap eller för att lägga bort titlarna. Det förstnämnda låter konstigt, men när man tänker på vänner för en lång tid, då kan svärandet få en vardaglig, hjärtlig ton. (Andersson 1985, 115, 117, 118-119.)

Om man svär för att smäda eller skälla på en annan, har svärandet både psykologiska och sociala motiv. Detta kan ibland leda till riktiga verbala tvekamper om, vem som hittar på det "bästa" svärordet och då kan det tänkas representera också språkliga motiv. (Andersson 1985, 117-118.)

Svärande av språkliga motiv beror först och främst på att var och en av oss har ju sina egna uppfattningar om svärandet. För somliga av oss är svärord ord som alla andra ord och

användningen av dem beror helt på hur pass naturligt det är för oss att använda dem. Vi följer också mer eller mindre s.k. stilmått när vi pratar med varandra; detta betyder att olika situationer är olika formella och vi använder olika ord beroende av situationen. Ibland behövs sådana ord som svordomar för att uttrycka att man menar allvar eller för att understryka en uppfattning. Svordomar är speciella och nödvändiga ord och de andra orden saknar svordomarnas speciella effekt. Allt detta ovannämnda bildar ett motiv eller en förklaring till svordomarna. (Andersson 1985, 122-124.)

4.4 Attityder till svordomar

Ovan presenterades begreppen fult språk och tabuteorin. Det måste påpekas att det finns skillnader i "graden" av fulhet. Det finns sådant som är bara "lite" fult såsom att peta sig i näsan, men däremot är t.ex. incest och kannibalism absoluta och starka tabun. (Andersson 1985, 26.) Fult språk kan alltså antingen vara bara litet fult och torftigt och orsaka närmast irritation, eller det kan också vara riktigt tabubelagt och totalt förbjudet såsom största delen av svordomarna, speciellt könsorden (Kiuru & Montin 1991, 21).

Enligt Andersson (1985, 184-186) tycker de flesta människor illa om svordomar, speciellt äldre människor, men ändå använder majoriteten svordomar. Enligt en undersökning använder 70 % av människorna svordomar ibland och 10 % använder dem ofta. Det är snarast situationen som bestämmer om det är tillåtet att svära. Om man svär när man råkat få fingrarna i kläm i en dörr, är svärandet mer berättigat. Men om man däremot svär när det finns barn i närheten är det inte så lämpligt. Dessutom anser många att svordomar är idag så vanliga att det inte är så ovanligt att svära.

Andersson (1985, 187-188) presenterar fyra olika argument om varför det är fult att svära. *Det religiösa argumentet* konstaterar att svärande går emot kristen värdering och uppfostran. Enligt *det estetiska argumentet* låter det helt enkelt fult, hårt och otrevligt. *Det sociala argumentet* påpekar att det är obildat och ohyfsat att svära och att svärandet betecknar brist på stil. *Det språkliga argumentet* går ut på att behovet att använda svordomar är bevis på dåligt ordförråd.

Svordomarna kan anses vara tecken på en s.k. dubbelmoral. Svordomarna tillhör den delen av

språket som drabbats av officiellt fördömande och som förknippas med obildning och språklig torftighet, men samtidigt förknippas de med positiva egenskaper som självständighet, naturlighet, beslutsamhet och kraftfullhet. (Ljung 1984, 18-20.) Med svordomar kan man även skapa snabba, slagfärdiga och roliga repliker (Andersson 1985, 226-227).

5 OM TILLMÄLEN

I avsnitt 4.3 ovan presenterades skäl till svärande och ett skäl utgjordes av svärande av avsky och nedvärdering. Sådana tillmälen kan hämtas från olika ämnesområden; de kan hänföra till intelligens (t.ex. *Din jävla idiot!*), djurlikhet (*Pissapa!*), sexuell läggning (*Din satans bögl!*), etnisk bakgrund (*Jävla svartskalle!*) eller vidare religion, maskulinitet, heder, exkrement, sex och kön, biologisk bakgrund och lågstatusyrken. Tillmälen kan ha olika bestämningssord, t.ex. *vilken*, *en sån*, *den*, *din!*(vid tilltal). (Andersson 1985, 100.)

Ord som används som skällsord är inte bara egentliga svärord, utan också andra nedsättande substantiv, t.ex. *klant*, *idiot*, *pappskalle*. Karakteristiskt för skällsord är att de måste beteckna något negativt, de måste vara graderbara (dvs. det måste vara möjligt att svara mot beteckningen i mer eller mindre hög grad, t.ex. mer eller mindre *skit*, *riktig skit*, *sådan tönt*) och de kan användas i stället för pronomen, t.ex. för att ersätta pronomet han eller hon (*Den jäveln/skiten ringde mig klockan fyra på morgonen*). (Ljung 1984, 41-42.)

S. Rydenfelt (1978, 5-6, 69) har undersökt olika skällsord och han konstaterar att skällsorden eller invektiven, som de också kan kallas för, har funnits i människans språkbruk för en lång tid. De presenterar en viktig mentalhygienisk funktion, eftersom de släpper ut aggressioner i form av verbal ånga. Skällsord är språkliga vapen och därför bör de tas på allvar, användas med försiktighet och omdöme. Fast de kan inte skada fysiskt, så kan de sära själen.

Rydenfelts bok *Luspudel, Klantskalle och andra Skällsord* (1978) indelar skällsorden bl.a. i olika grupper, beroende vad de syftar på. T.ex. syftar uttryck som *byfåne*, *dumskalle*, *hönshjärna* och *träskalle* på dumbommar. *Dagdrivare* och *lathund* syftar på latmaskar och *dåre*, *dårfink*, *fåne*, *fjant* och *klant* är riktade mot tokstollar, bara några exempel för att nämnas. Vidare tar Rydenfelt fram uttryck som syftar på kvinnor (t.ex. *apa*, *ffolla*, *fågelskrämma*, *kossa*, *skvallerorm*), män (t.ex. *bitvarg*, *buffel*, *clown*, *dåre*, *fjant*, *gubbstrutt*,

rövare, slyngel), barn och ungdomar (t.ex. *busfrö, drullputt, glop*). (Rydenfelt 1978, 43-48, 53-55.) Indelningen är inte i min åsikt uteslutande, utan man kan använda olika uttryck för olika objekt, t.ex. *apa* kan syfta både på kvinnor, män och barn.

6 EXEMPEL PÅ KRAFTUTTRYCK OCH TILLMÄLEN

6.1 Exempel från svenskan och finskan

I de tidigare kapitlen och avsnitten har jag gett exempel på svärord på svenska. Ljung (1984, 39-40, 43) har undersökt svärord i olika språk och om man betraktar de svenska svärorden närmare, kan man göra följande iakttagelse: de svenska svärorden har huvudsakligen en religiös anknytning (t.ex. *himmel, helvete, djävul, gud, fan, satan, kors, själ*). Svenskan är mycket sparsam med användningen av sexuella termer (jämför med finskan litet senare). *Skit* är den vanligaste inom termer för exkrement; dessutom har svenskan utrop av ilska, irritation och förvåning (t.ex. *Fan! Jävlar! Skit också! Kors i helvete!*) samt tillmälen i form av direkt tilltal pronomena *din/ditt/era* (t.ex. *Din jävel! Era jävlar!*). Ordet *jävel* används mycket, t.ex. *pojkjävel* och man använder det även för att uttrycka beundran, t.ex. *han är en jävel på att spela flöjt, jävla duktig*.

Finskan har däremot mer könsord, t.ex. *vittu, kyrpä* och ord för djävulen, *perkele, saatana*. Utrop i finskan är av typ: *Jumalauta! Perkele! Vittujen kevät!* och ovänliga uppmaningar bl.a. *Painu helvettiin! Haista paska!* Finskan använder också mycket svärord för att ge större eftertryck, t.ex. konstruktioner som *Mitä helvettä tarkoitat* och *Kuka helvetissä!* samt graduttryck: *helvetin iso*. Skällsord kan i finskan vara t.ex. *paskapää, kusipää, paskiainen*; dessa kan också användas som pronomen, men inte som stödord som i svenskan (*Sven är en duktig fan*). (Ljung 1984, 104-105.)

6.2 Exempel från serien Tintin, hos kapten Haddock

Bo-A. Wendt har forskat kraftuttryck och tillmälen hos kapten Haddock i den svenska Tintin-översättningen. Med kraftuttryck avser Wendt (1994, 75) fraser, som uttrycker ilska, irritation, upphetsning, förvåning eller liknande och som utgörs av svärord eller snarlika

uttryck. Kapten Haddocks kraftuttryck är av följande typer:

- (3) a. substantivfraser t.ex. *bomber och granater*
 b. prepositionsfraser t.ex. *för tusan*
 c. s.k. fraser med satsbakgrund t.ex. *anfäktade och anamma*
 d. interjektionsfraser t.ex. bokstavsföljder som *KRRTSJMVRTYZ* som uttrycker att vreden förtagit det språkliga skaparkraftet
 e. flerledade fraser t.ex. *nej nu, jo du*
 f. adverbfraser och participfraser.

(Wendt 1994, 78-79.)

Med tillmälen avser Wendt (1994, 75-76) nominalfraser, som gör tjänst som mer eller mindre nedsättande beteckningar, riktade till närvarande eller frånvarande levande varelser. Kapten Haddocks tillmål präglas av ständigt nyskapande och språklig uppfinningsrikedom:

- (4) a. beteckningar på personer idkande olaglig eller misstänkt verksamhet (t.ex. *skurk, bandit*)
 b. allmänt förklenande beteckningar (t.ex. *lymmel, kanalje*)
 c. beteckningar för djurvärldens skapelser (t.ex. *ruttna gamla skata, pestråtta, blötdjur*)
 d. beteckningar till växtriket hörande ting eller maträtter (t.ex. *kalladshuvud, gravade oxsvansar*)
 e. beteckningar för personer idkande yrkes- eller annan verksamhet (t.ex. *byråkrater, hamstrare, politruker*)
 f. beteckningar för utifrån egenskap, gruppstillhörighet el.dyl. beskrivna personer (t.ex. *analfabet, blodsugare, plattfot, din gnom, vegetarian, klantgubbe*).

(Wendt 1994, 81-83.)

Haddocks uttryck är inte särskilt fula, fast de påminner om och har samma funktion som svordomar; det grova har helt enkelt bytts ut mot det påhittiga (Wendt 1994, 81). Som man kan se, använder man i stället för verkliga svordomar mycket uppfinningsrika uttryck som ger ett humoristiskt och beskrivande intryck. Om egentliga svordomar anses som en brist i ordförråd, så bevisar dessa ovannämnda uttrycken att omskrivningar i alla fall inte är sådana.

7 EUFEMISM

7.1 Definitionen och några exempel

Svordomar drabbas ofta av officiellt fördömande och bruket av dem förknippas vanligen med brist på stil och uppfostran. Av denna anledning finns det ofta mildare versioner som kallas för eufemismer. (Nationalencyklopedin 1995, 554.) Bonniers Stora Lexikon (1987, 58) ger följande exempel på eufemismer: *onämnbara* (byxor), *gå bort*, *samlas till sina fäder* (dö), *Häckleffäll* (helvetet), *vara i lyckliga omständigheter* (vara gravid), *friställd* (arbetslös).

Nationalencyklopedin (1991, 4) definierar eufemismen på följande sätt: "förskönande eller besljöjande omskrivning för ett anstötligt eller oangenämt ord - - Bruket av eufemismer för företeelser som i ett visst samhälle upplevs som obehagliga, äckliga eller skrämmande, t.ex. döden, naturbehoven eller de onda makterna, är allmänt utbrett."

7.2 Skäl för eufemism

Behovet att omskriva någonting har att göra med språkets makt över tanken och känslan; liksom svordomar, hänvisar också eufemismer till underliggande taburegler. Motiv till att omskriva kan, utöver de ovannämnda, vara av känsla för takt, av grannlagenhet mot åhörare eller att man av liknande skäl inte vill nämna sakens rätta namn. Vidare kan skälen vara i samband med konventionalism, rädsla, fåfänga, propagandatekniska beräkningar osv. (Norri 1988, 3 ; Andersson & Trudgill 1990, 58.)

Norri (1988, 5) indelar skäl till eufemismer i fem grupper, dessa är följande:

1. Taburegler
2. Magi
3. Politiska skäl
4. Sociala skäl
5. Kommersiella skäl

När man använder ett eufemistiskt uttryck för tabureglernas skull, rör det sig om områdena inom religion och sexualitet. För många människor fortsätter taburestriktionerna att gälla även

då de är helt ensamma, dvs. att de som normalt använder eufemismer som *Järnvägar!* för *Jävel!* eller *Hälsingland!* för *Helvete!* fortsätter att använda de mildare uttrycken även ensamma. Latinska namn tjänar ofta för inhemska, folkliga namn på könsorganen. Magin innebär att eufemismen baserar sig på rädslan för vissa namn och ord. (Norri 1988, 5; Ljung 1984, 16; Nationalencyklopedin 1991, 4)

De politiska eufemismerna är ett kapitel för sig: de berättigar åsikten att språkets viktigaste funktion är att undanhålla sanningen dvs. man ljuger för att lättare kunna behärska folk och hålla sig vid makten (Norri 1988, 5). I avsnitt 2.2 talades om konnotationer, som antingen är negativa eller positiva känslomässiga laddningar hos ord. När man använder dessa konnotationer målinriktat för att nå en viss kommunikativ effekt, är det fråga om konnotationsstyrning. Politiska partier sysslar mycket med detta och ordvalen påminner om eufemismer: t.ex. före valet kan partiet kalla någonting *besvärlig situation*, men efteråt kan uttrycket bytas ut mot *djup kris*. Jämför även följande ordpar: *social nedrustning* – *nödvändig åtstramning*, *löfte* – *målsättning*, *gemensamma behov* – *privata önskemål*, *Fremdarbeiter* – *Gastarbeiter* (tysk.) (Koch 1990, 67.)

Det fjärde skälet för eufemism motsvarar närmast serietidningarnas motiv att använda mildare versioner i stället för grova uttryck. Detta gör man för att skona åhörarens eller läsarens känslor, eftersom vissa uttryck kan vara stötande. Det är så att säga fråga om att småljuga. Kommersiella skäl innebär att man använder förskönande uttryck för att helt enkelt sälja mer. (Norri 1988, 5.)

Tidigare hänvisade de flesta eufemismerna till privata, intima angelägenheter (sexuellt omgänge, död osv.) och de ansågs vara skadliga, men dagens eufemismer kring politiska, militäriska, kommersiella och sociala angelägenheter kan skada även mer (Enright 1986, 3.) Man kunde kunna tro att användningen av eufemismer är endast positivt eftersom de kallas för ” mildare uttryck ”, de skonar känslor, men det är också fråga om att ljuga, antingen harmlöst eller skadligt. Ljugande kan skada också. Boken *Fair of speech* (1986, red. av D.J. Enright) ger talrika exempel på olika områden i livet, där användningen av eufemismer kan sägas vara tvistigt. T.ex. under Vietnam-kriget hänvisade man ofta i media till kriget med termen ” police action ” (eng.). Folk, som accepterar att man talar om allvarliga saker med milda, känslöskonande uttryck, har det kanske lättare att leva med ” fula ” omständigheter, men samtidigt ljuger de åt sig själva. (Enright 1986, 127-128).

Norri (1988, 18) påstår vidare att eufemismerna är i ständig rörelse. De blir svagare med tiden och delvis därför använder ungdomarna svordomar i stället för konventionella, mildare uttryck.

7.3 Eufemism och dysfemism

Ord i ett språk bildar med ett visst antal gemensamma betydelsekomponenter ett betydelsefält, ett ordförråd består av ord och närabesläktade ord och dessa motsvarar hela begreppsältet; jämför ord som *dö*, *avlida*, *kasta veven* osv. (Norri 1988, 7-8). Eufemismerna behöver inte betyda försvagning, utan de kan i stället uppfattas som resultat av en kreativ variation i syfte att t.ex. svära fräschare och mera effektivt (Kiuru & Montin 1991, 29). Andersson (1985, 80) ger följande exempel på omskrivningar och som bevisar hur stilen kan variera: *kissa*, *kasta vatten*, *gå på toaletten*. Han tar upp också synonymmer till ordet *dö*: bl.a. *lämna oss*, *dra på sig träfacken*, *stumpa av*. De två sistnämnda är inte riktigt förskönande uttryck, utan snarare motsatsen; dessa kallas för *dysfemismer* och de är omskrivningar som är grövre eller mera vulgära än det ersatta uttrycket. (Norri 1988, 26).

Allan & Burridge (1991, 4-5, 29) konstaterar att både eufemism och dysfemism inverkar med stil, och användningen av någondera är ett val av stil. Talaren sätts inför ett val av uttryck som antingen skyddar eller skadar lyssnarens sociala ansikte, "face". Ett eufemistiskt uttryck används för att skydda någons ansikte och ett dysfemistiskt för att skada och smäda.

Dysfemismer används då man vill uppvisa missaktande eller misshag mot något, t.ex. när feminister talar om män. Dysfemismen använder ungefär samma strategier som eufemism, men det finns några skillnader. Dysfemistiska uttryck som smäder lyssnaren innebär bl.a. jämförelser med djur t.ex. *råtta*, *gris*, *apa*. De kan också hänvisa till intellektuell eller fysisk kunnighet t.ex. *idiot*, *tok*, *sinnessvag* eller till lyssnarens personlighet och karaktär t.ex. *käring*, *gubbstrutt*. Också grova uttryck som hänvisar till olika tabubelagda ämnesområden, som könsorgan och sexuellt omgänge kallas för dysfemismer. Dessa smädar lyssnaren, speciellt då det finns en skillnad och avstånd i social status mellan vederbörande. (Allan & Burridge 1991, 27-28, 117).

Fast serier undviker användningen av grova, verkliga svordomar, innehåller de dock också

dysfemismer, t.ex. uttryck som jämför lyssnaren med djur; så serier är ändå inte helt eufemistiska.

8 OM SERIETIDNINGAR

8.1 Seriernas ställning förr och idag

Den tecknade serien har haft svårigheter att bli erkänd som en form av litteratur. Serietidningarna har blivit stämplade som barn- och masskultur, vilket har påverkat deras kulturiella värde. Serietidningar har inom litteraturen haft en likadan ställning som televisionens ställning gentemot filmer; i likhet med televisionen, har också serietidningar ansetts som vardagliga, underhållande och även barnsliga media. (Herkman 1998, 10; Ribe 1993, 153.)

Serierna hänfördes speciellt i början helt till populärkulturen och t.ex. på 50-talet undersökte man ordförandet i Musse Pigg och resultatet var att innehållet präglades av bl.a. mode- och slangord, slappt gatuspråk, fula överdrifter och klichéer. På 60-talet påstods det att serierna undantränger "verklig" litteratur eftersom serierna är alldeles för lättbegripliga. Serierna ansågs leda till felaktiga attityder mot samhället och de försvagade de allmänna moraluppfattningarna. Även på 70-talet var seriernas ställning tvistig; man kritiserade mass- och populärkulturens inverkan på våldsamhet och nyanalfabetism. (Heikkinen 1991, 92-93; Helenelund 1985, 18.)

Debatten pågick också på 80-talet och somliga bedömde serierna som kommersiell massunderhållning och de ansågs fortfarande skapa en orealistisk världsbild samt våldsamhet. Språket i serierna kritiserades som fattigt och man ansåg att serieläsare inte kände till annan litteratur och detta tycktes vara orsaken till det ökade antalet analfabeter. (Heikkinen 1991, 94, 96.) Allvarigare har man börjat forskat serier på 80-talet, innan det var det främst fråga om kritik. Hundra miljoner människor överallt i världen läser serier, så serien åtnjuter betydande popularitet. (Herkman 1998, 10-12.)

Serietidningen kom till Sverige kring 1950 och skaffade sig snabbt en stor marknad bland barn och ungdom. Tidningsmarknaden nådde en försäljningstopp på 70-talet och har därefter

krympt. T.ex. år 1980 såldes 33 miljoner exemplar av serier och 1991 17,8 miljoner. Den största tidningen till årsupplagan, ända från starten 1948, är Kalle Anka & C:o. (Nationalencyklopedin 1995, 133-134.) I Sverige ger man statligt kulturstöd till tecknade serier och det delas ut på kvalitetsbas. På 90-talet har stödet gått framför allt till utgivning av svenska och anglo-amerikanska serier. (Atterbom 1992, 8.)

I Finland började man publicera serier i mitten av 1900-talet. Antalet serietidningar blev tiodubbelt redan på 60-talet och år 1989 utkom 39 olika serier. Majoriteten av serierna i Finland är riktade till barn och ungdomar och de mest kända och de mest spridda, som *Aku Ankka*, beställs till bibliotek. *Aku Ankkas* ställning inom serier är ensamstående i sitt slag; den är Finlands näst största tidskrift. T.ex. den mest sålda boken i Finland år 1987 var *Aku Ankan taskukirja* (Kalle Ankas Pocket i Sverige) med försäljning av 153 000 exemplar. (Heikkinen 1991, 15, 17-18, 23, 29, 39.) Från 80-talet har man med den så kallade serieskatten försökt hindra publiceringen av "skadligt" och dåligt material, medan högstandard och till barn lämpliga serier slipper att betala skatten (Heikkinen 1991, 97).

8.2 Karakteristiska drag för serier

För det första måste det påpekas att man måste lära sig att läsa serier. Detta beror på bl.a. det att serier innehåller mycket s.k. konventionella tecken och symboler (Herkman 1998, 68). Dessa introduceras kortfattat i detta avsnitt.

I serietidningar råder ett fast ömsesidigt förhållande mellan text och bild. För det mesta kan man inte säga vilken av dem som är kraftigare, utan förhållandet varierar från serie till serie och från skapare till skapare. I allmänhet brukar de komplettera varandra. (Herkman 1998, 49, 53-54.) Det dynamiska förhållandet inom bilden som råder mellan ord och handling driver serieberättandet. Serierna innehåller en fortskridande berättelse i rutan, liksom en rörelse framåt. Serien är samtidigt en film och en tavla. (Ribe 1993, 159.)

Pratbubblan ger serien dess dramatiska karaktär, därför att den befinner sig alldeles intill figurerna och gör dem levande. Seriens text består av dialog i pratbubblor, men också berättande text, som *nästa dag* och *senare*, finns i plattor inne i rutorna. (Ribe 1993, 159-160.) Herkman (1998, 42, 44-45) konstaterar att med pratbubblornas former kan man uttrycka bl.a.

känslor, röststyrka och ton, t.ex. viskning markeras med streckad linje och tankar är mjuka moln. Också bokstävernas tjockhet och textningsstilen formar replikernas betydelser, t.ex. tunna bokstäver står för en tyst röst.

Herkman (1998, 43-46) skriver vidare att serierna är som sagt fulla av olika konventionella tecken; dessa kallas för effekter och bildbubblan innehåller de flesta. Utöver de förenämnda finns det s.k. ljudeffekter som *Auoorgh!* vilka är typiska sätt för serier att visualisera ett ljud som inte annars kan uttryckas. De vanligaste effekterna är de s.k. symboliska tecknen, som vanligast uttrycker figurens känsloläge eller sinnelag och som används metaforiskt. Bland de mest kända tecknen är en glödlampa som symboliserar en idé, ett mörkt moln ovanför figuren berättar om ilska, kvittrande fåglar symboliserar svimning, bokstaven Z står för sömnhet och i stället för svordomar brukar man rita olika krumelurer och/eller vapen.

8.3 Språket i serierna

Det påstås ibland att en stor del av serierna (i t.ex. Sverige) innehåller slarvigt och dåligt språk, men oftast beror detta på slappa översättningar. Mångtydiga språkliga uttryck (som talades om i avsnitt 2.2 , metaforer och idiom) orsakar ofta svårigheter för översättare, eftersom dessa motsvarar inte varandra i olika språk. Till exempel är det finska uttrycket *Veikö kissa kielesi?* ordagrant på svenska: *Har katten tagit din tunga?*, men uttrycket betyder snarast: *Hittar du inte på någonting att säga?* Eller det svenska uttrycket *Klockan är bara barnet* betyder verkligen inte *Kello on vasta lapsi* på finska utan att *klockan är inte mycket (det är inte så sent än)*. (Herkman 1998, 75-77; Kari 1993, 5; Ribe 1993, 162.)

Enligt Herkman (1998, 84-85) förekommer sådant metaforiskt bruk av språket mycket i serier och även läsandet och tolkningarna av texten kan sägas vara metaforiskt. Metaforer som blivit vardagliga märks inte längre, eftersom de är så pass naturliga och självklara. Detta kan hänföras även till s.k. stereotyper; t.ex. i serier är det ofta utlänningar som får representera skurkar. Man kan fråga om detta medför att också värderingar och ideologier samt stereotyper blir vardagliga utan att man märker det. Man kan vidare fråga om människor, speciellt barn uppfattar att utlänningar även utanför serierna är skurkar?

Serier utgör en utmärkt social spegel av samtiden och i den syns värderingarna, fördomarna

och ideologierna klarare än i många andra framställningssätt, idag mer än någonsin. Serierna har en avslöjande funktion genom stereotyper och karikatyrer och de förenklar och sätter saker på sin spets. Seriernas humoristiska särdrag ökar deras mångtydighet och användningsmöjligheter. (Herkman 1998, 11- 12; Ribe 1993, 163.)

Man karaktiserar med hjälp av språket inte bara handlingar utan också sociala grupper och individer. T.ex. får den ovannämnda kaptan Haddock från serien Tintin utan tvivel karaktär och personlighet genom sina färgrika svordomar. (Ribe 1993, 155.)

Fast serier har blivit anklagat för dåligt inflytande på uppfostring, understryker man att serierna bidrar positivt till utvecklingen när man tänker på barnens självständighet och identitet. Det är sant att serierna kan påverka barnens värderingar i vissa sammanhang, men barn har också ett kritiskt och lekfullt förhållande till serierna. Läsande kan ses överhuvudtaget som både identifiering med och avståndstagande från vissa angelägenheter. Språket i serierna är ofta mycket bra och uppfinningsrikt. Trots svårigheterna med översättandet, är den stilistiska variationsrikedomen stor och registret hur man använder text i serierna är nuförtiden större. (Herkman 1998, 238; Ribe 1993, 158, 162.)

8.4 Om Kalle Anka

Kalle Anka, Aku Ankka på finska, är i Norden mer populär än i någon annanstans. Carl Barks skapade denna fabeldjursserie på 1940-talet; idag återtrycker man redan existerande material från Disney, men all nyproduktion av ankserier sker numera i Europa och det står flera skapare bakom serien. Kalle Anka och dess nordiska systertidningar ges ut i Köpenhamn. Kalle Anka skrivs ursprungligen på engelska och detta medför ibland översättningsproblem. (Atterbom 1992, 6; Helenelund 1985, 47-48.)

Helenelund (1985, 45, 49, 61) har gjort en analys där hon jämför språket i Muminserien med språket i Kalle Anka och hon konstaterar att Kalle Anka är en komisk äventyrsserie som kombinerar den realistiska äventyrsseriens spänningmoment med skämtseriens humoristiska element. Familjeförhållandena är splittrade och ovanliga, t.ex. papporna är sällsynta. Dessutom är förhållandena mellan figurerna inte alltid nära och varma; t.ex. Kalle Ankas förhållande mellan brorsöner och farbror ger ofta möjligheter till konflikter och gräl. Kvinnorna har en underordnad roll i serien, det är männen och pojkar som syns främst;

serievärlden är i Kalle Anka mansdominerad.

Språket i bildbubblorna i Kalle Anka kan karakteriseras som informellt vardagligt samtal och överhuvudtaget innehåller serien mest konjunktions- och relativsatser, att-satser kommer på tredje plats. Satsdelarna är relativt korta och det förekommer mer pronomen som subjekt och substantiv som objekt. Kalle Anka innehåller mycket rörelsemarkeringar (fartstreck) och kraft – och ljudmarkeringar t.ex. *flopp*, *svirr* osv. samt onomatopoetiska uttryck t.ex. *vroom*. (Helenelund 1985, 40,60,71,73,156-158.)

Det måste dock påpekas att denna analys gjordes först och främst för att undersöka Muminserien, så det kan ha påverkat hur Kalle Anka ser ut gentemot den "snällare" och för yngre barn riktade Muminserien.

9 MATERIAL OCH METOD

Man har undersökt svordomar i någon mån, så man hittar ganska lätt material om svordomar i allmänheten. Svordomar i litteraturen har man också undersökt, i detta arbete har använts material från t.ex. Kiuru & Montin (1991) som har undersökt svordomar och deras översättning. Norri (1988) däremot har undersökt eufemismer inom begreppsältet 'död'. Men när undersökningen avgränsas till svordomar eller eufemismer i serietidningar, då minskar sannolikheten att hitta lämpligt material betydligt. Jag har inte hittat några tidigare undersökningar om detta ämne, fast jag misstänker starkt att sådana finns inom någon vetenskapsgren. Orsaken till detta, att annan typ av litteratur har forskats men inte serietidningar, beror visserligen på den allmänna status som serier åtnjuter i samhället och inom litteraturen. Serier anses, som redan nämnts tidigare, höra till populärkultur och såvissa inte som en del av "allvarlig" litteratur.

Jag valde att forska serier och uttryckligen Kalle Ankor därför att de har spelat en stor roll i min barndom, jag har läst Kalle Ankor så länge som jag kan minnas. Dessutom är jag av den åsikten att dagens Kalle Ankor och också andra serier innehåller mångsidigt, uppfinningsrikt och aktuellt språk. Barn lär sig säkert många nya och fiffiga uttryck genom att läsa serier och det är väldigt nyttigt. Men innan denna undersökning har jag inte tänkt på hur man svär eller skäller på andra i serier, så arbetet har glidit framåt med stort intresse.

Primärmaterialet härstammar ur cirka 30 stycken av Kalle Ankor från år 1998 och det består av ungefär 600-700 tillmälen och kraftuttryck. Som annat material använder jag ordböcker och handböcker. I undersökningen av ordens och uttryckens betydelser använder jag som källor ordböcker, främst Bonniers Svenska Ordbok (BSO i forts.), men även andra, såsom Bonniers Slang Lexikon (SL i forts.).

Det skulle vara av stort intresse att undersöka Kalle Ankor även ur andra utgångspunkter. T.ex. en noggrannare undersökning om det allmänna föredömet som serier ger åt sina unga läsare, skulle man kunna ta reda på om världsbilden i serien är rasistisk, sovinistisk eller tolerant. Tänker man på dessa saker när man gör tidningar eller avspeglar serien vårt verkliga samhälle, dess vrånga egenskaper också? Och om man tänker på språkforskningen i serier, skulle det vara intressant att forska i hur man t.ex. tilltalar, befäller eller använder bildspråk i serierna. Materialinsamlingen har skett så att jag har gått igenom häftena och plockat ut tillmälena och kraftuttrycken. I bearbetningsfasen har jag sorterat förekomsterna enligt följande kriterier:

Jag har indelat tillmälen i sex grupper på grundval av vad de syftar på. De kan syfta på utseende eller fysisk gestalt, intelligens eller kunnighet och skicklighet av olika slag; de kan vara animaliska eller syfta på djur; de kan beskriva verksamhet, som oftast är kriminell eller tvivelaktig; de kan syfta på ens bakgrund, yrkeskår, grupptillhörighet eller kön/ras; och till sist övriga tillmälen, bl.a. skryt. Den största svårigheten med tillmälen är att bestämma till vilken grupp de hör till, eftersom många av tillmälen är av typen: *din storörade stolle* (20/98, 55) eller *din fula racka* (9/98, 24) och det är svårt att bestämma om man ska indela uttrycken efter substantiv eller adjektiv. Det är ju så att adjektiv betecknar egenskaper (*ful*) och substantiv föremål/djur (*racka*). Jag har bestämt mig att indela exemplen efter substantiv, för det mesta. Det kan dock förekomma exempel där denna indelningen inte gäller. Jag tillåter mig själv egenhändiga beslut, då det framkommer tvistiga situationer.

Det var enklare att indela kraftuttryck, eftersom de klarare hör till någon av de följande typerna: de kan vara hotelser eller de eftersöker kraftmätning; de kan vara befallningar, order eller kommandon; de kan vara utrop; eller de kan höra till gruppen övriga.

I analysen av materialet är metoden deskriptiv. Jag beskriver förekomsterna med utgångspunkt i deras form och innehåll. Jag försöker också förklara varför man kan använda

dem. Syftet med arbetet är närmast att beskriva olika sätt att skälla på någon eller beskriva hur man kan använda olika slags kraftuttryck i stället för egentliga svärord för att avslöja sitt sinnestillstånd.

Kalle Anka innehåller en stor mängd utrop av följande typ: *Kvack! Grr! Fräs! Hmpf! Flämt! Grumf! Tvi! Mummel!*. De uttrycker missnöje och förargelse och de kallas för onomatopoetiska uttryck (ljudhärmande uttryck) och enligt min åsikt fungerar de ibland som svordomar, men jag har inte räknat dem med som kraftuttryck i mitt material.

10 TILLMÄLEN

10.1 Innehållet i tillmälen

Innehållet i tillmälen har med stil att göra, oftast är de jämförelser eller metaforer. Teleman och Wieselgren (1970, 55-58) ger följande förklaring: t.ex. när man använder ordet *kran* i stället för näsa är det fråga om en förkortad jämförelse som överdriver likheten mellan två företeelser till full identitet. Det finns olika slags metaforer, t.ex. bildmetaforer, när man anger likhet mellan två entiteter. I *besjälningar* jämförs döda, konkreta ting med levande; i *personifikationer* jämförs abstrakta begrepp med människor och får mänskliga egenskaper. Då metaforer och jämförelser blir ofta utnyttjade i poesi och liknande och får en varaktig ställning i språket, kallas de för *klichéer*. Också när man jämför människan med djur, t.ex. *åsna*, *räv* är det fråga om metaforer och dessa framträder ofta i t.ex. detta material. Metaforer är ett sätt att förnya språkets ordförråd.

När en hel berättelse läses som jämförelse, kallas den för en *liknelse* (jämför Jesu liknelser). *Perifraser* används speciellt av sportjournalister, t.ex. *de svartvittröjade*, *kaffelandets söner*, då ersätts det normala uttrycket för en viss sak med en mer eller mindre krystad beteckning som uttrycker en viss annan egenskap (ofta helt perifer) hos det åsyftade. (Teleman & Wieselgren 1970, 55-58.)

Man talar ytterligare om gradförskjutningar, när man antingen överdriver (använder hyperboler, t.ex. *få* blir *många*, *ofta* blir *alltid* osv.) eller underdriver (kallas för litotes, t.ex. i stället för *hon är rik* används *hon är inte precis fattig*). Eufemism (se kapitel 6) är en annan

skenbar gradförskjutning. T.ex. hör uttrycket *din skurk* egentligen till milda tillmälen, eufemismer, eftersom den grova versionen kunde ju lyda t.ex. *djävla skurken, satans skurk*. Ibland kan man välja beteckningen för den ena ytterpolen i skalan när man menar den andra, t.ex. om man säger *du var nykter igår förstås* när man verkligen menar *du var full igår förstås*. Detta stilgrepp kallas för ironi. (Teleman & Wieselgren 1970, 60-61.)

10.2 Formen i tillmälen

Det är typiskt för tillmälen att de innehåller någon pronominal bestämning, attribut i form av possessiva pronomen, demonstrativa pronomen och interrogativa pronomen. Exempelen på tillmälen i detta material består av uttryck som *din store kluns* (KA 8/98, 39), *den stollen* (8/98, 7) och *era byrackor* (19/98, 19). Thorell (1982, 85-86) konstaterar om personliga och possessiva pronomen att de har som ett gemensamt kännetecken att de kan uttrycka de tre grammatiska personerna, 1:a, 2:a och 3:e person. Possessiva pronomen är *min, din, er (eder), hans, hennes, dess* och deras objektsformer lyder: *mig, dig, er, honom, henne, den*. *Min, din* och *er* kan också användas utan att uttrycka ägandeförhållande, vanligen i förklenande betydelse. T.ex. är substantivet (*stackare, nöt, feg*) i uttrycken *min stackare, ditt dumma nöt* och *era fega stackare* till betydelsen en apposition till pronomenet.

Demonstrativa pronomen och adverb kan syfta på bl.a. person eller sak, t.ex. *den/denne/den här/den där ovannämnde/andre/näste*. Participen (*ovannämnde* osv.) förekommer huvudsakligen i kanslistil och besläktade stilarter. Den här/där tillhör främst talat språk och ledig stil och har en starkt pekande, dvs. deiktisk prägel. Exempel på dessa i materialet, t.ex. *den grobianen, den tokhunden*.

Interrogativa pronomen är antingen substantiviska t.ex. *vem, vad* eller adjektiviska t.ex. *vilken, vilket, vilka, vad för en, hurdan*. (Thorell 1982, 91-94.) T.ex. *vilken hund, vilka tosiga vandaler, vad är det för en nötskalle* framkommer i materialet.

10.3 Utseende och gestalt

Tillmälen som syftar på någons utseende eller fysiska gestalt är närmast metaforer: någon liknas vid något negativt. I detta material är de inte så frekventa som jag väntade mig. Detta

kan bero också på det att tillmälen innehåller både ett beskrivande adjektiv och ett preciserande substantiv och eftersom jag bestämde mig att indela uttrycken huvudsakligen efter substantivet, så kommer de beskrivande detaljerna inte fram, utan de "försvinner" i skuggan av substantiven. Tillmälen här är ofta sammansättningar med ett adjektiv eller substantiv som förled. Förledet bestämmer efterledet.

Tillmälen som syftar på utseendet, behandlar ofta fulhet eller storlek och speciellt litenhet. Dessa kan kallas för dysfemismer, eftersom de smädar genom att skälla på utseendet (se avsnitt 6.3).

I följande exempel är det fråga om fulhet.

- (1) *Era fettbubblor!* (10/98, 58).
- (2) (...) *fulingarna!* (13/98, 60).
- (3) (...) *din skräckfigur!* (25/98, 9).

I exemplen ovan jämförs någons utseende med något mycket negativt. På detta beror den nedsättande effekten. I (1) påstås någon vara en fettbubbla. Fulhetseffekten beror på att tjockhet och övervikt uppfattas i vårt samhälle som en negativ skönhetsegenskap. Ordet *fett* väcker kanske också negativa, äckliga associationer. Detsamma kan också gälla ordet *bubbla*. Enligt SL (1996, 27) används *bubbla* främst om tjocka kvinnor eller flickor, men i serien är detta uttryck riktat mot män. M. Svahn (1996) har undersökt nedsättande ord på kvinnor och män, om dessa mera i avsnitt 10.6. I (2) och (3) är det också fråga om det fula och äckliga utseendet. *Fuling* är enligt BSO (1990, 155) 'ful varelse, stygging'. I (3) är någon så ful att han/hon är rent av fruktansvärd.

I det följande ges ytterligare exempel på fulhetsbetecknande uttryck:

- (4) (...) *vårtnylle* (...) (25/98, 11).
- (5) (...) *pucknos!* (25/98, 39).
- (6) *Vilken naturkatastrof till näsa- - en så'n pyramidalisk snabel!* (15-16/98, 55).
- (7) (...) *du är slöseri med plattfötter!* (17/98, 59).
- (8) *så'na snorktrynen* (28/98, 19).

(9) *din skrothög* (26/98, 27).

Det ser ut som om det ofta är fråga om ett utseende som avviker från det normala eller det ideala. T.ex. ses fetma eller defekter i kroppen som onormala, äckliga. Överraskande många uttryck skäller på ens näsa. BSO (1990, 63, 367) förklarar *vårta* som 'knottrig upphöjning i huden' och *nylle* är en synonym till ansikte, kanske är *rupinaama* den fyndigaste finska översättningen. *Pucknos* (5) är tydligen en nybildning, eftersom enligt BSO (1990, 426) är *puckel* en upphöjning eller knöl på ryggen av vissa djur, t.ex. kamel (även *puckelrygg* om människor). I (6) har någon antagligen en näsa som genom sin storlek avviker tydligt från det genomsnittliga, normala. Detta exempel kan kallas för en metafor, eftersom det jämför en del av människokroppen med naturföreteelse (se avsnitt 9.2). I (8) liknar näsan (*trynet*) en snorkel, i finskan finns det ett uttryck som *nirppanokka* (någon som går uppnäst) som påminner om detta uttryck. *Tryne* är även en synonym till ansikte (SL 1996, 212).

Tillmälen som syftar på ens storlek och närmare sagt litenhet förekommer flera gånger. De syftar oftast på barn vilka ses som besvärliga varelser.

(10) (...) *pysen* (...) (17/98, 6).

(11) (...) *era dvärg-projektiler!* (19/98, 11).

(12) *Halvvuxna lilleputtar!* (25/98, 59).

(13) *En så'n ynkelig liten puttefnasker!* (18/98, 15).

(14) (...) *småpluttar!* (31/98, 49).

Enligt BSO (1990, 409, 428) är *puttefnasker* en liten pojke (fi. 'pojannaskali, pikkupoika'), såsom också *putte*. *Plutte* hänsyftar till 'liten, obetydlig person'.

Ordet *gli* förekommer i några tillmälen, BSO (1990, 183) ger följande förklaring: *gli* 'fiskyngel, barnunge, spoling'. T.ex.:

(15) (...) *en massa störande småglin* (...) (20/98, 5).

(16) *Så'na glin! Så'na fräcka småglin!* (45/98, 42).

Vidare används skällsord som *unge* (21/98, 6; 27/98, 57), *parvel* (33/98, 11), *spoling* (31/98, 36) och *byting* (38/98, 66) som alla hänvisar till små pojkar eller barn överhuvudtaget. Det

måste påpekas att abverbet *små* förekommer även i andra, efterföljande tillmälen, så litenhet tycks inte vara någon önskvärd eller bra egenskap.

Skällsord som syftar tydligt på ens personlighet är inte så många. Kanske syftar man indirekt via en metafor, implikation; men de nästa har jag räknat med som skällsord som syftar på ens personlighet:

(17) *Den grobianen!* (8/98, 30).

(18) *Din dödbakta degbulle!* (9/98, 35).

I (17) hänsyftar uttrycket *grobian* till en ohyfsad och rå person (BSO 1990, 189.) Exempel (18) syftar närmast på en latmask och man kan säga att personen liknar deg, är degartad, lös. I SL (1996, 35) kan man hitta uttryck som *degig* 'dålig, lat; *degig i bollen* 'dum, tokig'; *ha deg i pallet* 'vara dum'.

Vidare: *viktigpettrar* (31/98, 36) fi. 'tärkeilijä', *era klentrogna kättare* (43/98, 49) fi. 'vähäuskoiset kerettiläiset', *surpuppor* (17/98, 14) fi. 'hapannaamat', *era matvrak* (10/98, 6) fi. 'ahmatit' och *era slabbsyltor* (27/98, 13). Dessa tillmälen syftar på antingen ens anlag för grötmyndighet, bedrägeri, misshumör eller frosseri. *Slabbsylta* hittar man inte direkt i ordböckerna, men *slabbig* förklaras i BSO (1990, 499) som 'slaskig, smutsig och slafsig' och personerna i frågan jämförs med *slabbig sylta*, de är lata och ineffektiva (jämför finskans 'mämmikoura').

10.4 Intelligens, kunnighet och skicklighet

Tillmälen som syftar på intelligens eller kunnighet och skicklighet på något sätt finns rätt så många. Dessa kan också kallas för dysfemismer. De flesta är sammansättningar med antingen substantivet *skalle* eller förledet *dum*. T.ex. *dumskalle* är ett sammansatt substantiv; förledet är ett adjektiv och efterledet substantiv. Förledet är en bestämning till efterledet. Det är för det mesta svårt att precisera om ett uttryck skaller endast på intelligens eller endast på skicklighet, utan uttrycken faller samman i flera sammanhang. Jag kommer att klassificera uttrycken på något sätt, men indelningen är inte starkt uteslutande.

Lata människor kallas för *latmaskar* (8/98, 5; 30/98, 48), *dagdrivare* (26/98, 6) och *sömntutor* (26/98, 24).

Klumpiga personer kallas för:

(19) (...) *eländige klåpare!* (8/98, 30).

(20) *Din klumpekloss!* (31/98, 57).

(21) *Sorgliga smubbelfot!* (20/98, 41).

Enligt BSO (1990, 263) betyder *klåpa* att 'göra ett dåligt eller slarvigt jobb', men BSO menar att *klåpare* kan betyda även 'fuskare'.

Även uttryck som *kluns* (8/98, 39), *luns* (18/98, 38), *klump* (22/98, 14), *tönt* (43/98, 49) uppkommer. *Tönt* förklaras som 'larvig el. tafatt el. bortkommen person' (BSO 1990, 59).

En narraktig, fänig och larvig person kan kallas för *ffant* (26/98, 33; 18/98, 27), *knasbubbla* (27/98, 90), *tölp* (46/98, 5), *pajas/pajasfigur* (32/98, 57; 21/98, 11), *fåne* (21/98, 20), *drullputt* (21/98, 49), *knasboll* (14/98, 48). *Knasig* är en person som karaktiseras som 'fänig, larvig och tokig' (BSO 1990, 264).

Som sagt tycks uttryck med substantivet *skalle* vara mycket kreativa och användbara. Enligt min åsikt fungerar ordet *boll* som synonym till *skalle* (se tidigare *knasboll*). Alla uttryck hänvisar till en dum, tokig, enkel person med tanke på intelligens. *Dumskalle* (20/98, 54; 20/98, 54; 13/98, 16; 23-24/98, 69; 36/98, 33) förekommer oftast, men även *nötskalle* (9/98, 41), *klantskalle* (14/98, 12), *träskalle* (21/98, 9), *degskalle* (25/98, 7), *torvskalle* (26/98, 7), *korkskalle* (27/98, 21, 25), *fårskalle* (36/98, 47), *tokskalle* (38/98, 31), *stenskalle* (46/98, 54), *kvackskalle* (43/98, 11) och ett uttryck som *en första klassens tjurskalle* (17/98, 14).

BSO (1990, 290) konstaterar att *kvacka* är att "försöka sig som läkare vara utbildad, el. fuska i något som man inte behärskar", men vidare att *kvacka* är ett ljudhärmande ord, alltså att låta som en anka. Jag tror att *kvackskalle* i detta exempel hänvisar till det sistnämnda, eftersom Kalle Anka handlar ju så mycket om ankor! Ytterligare, man kan fråga sig om ordet *nötskalle* härstammar från ord nöt i meningen 'pähkinä' eller nötkreatur 'nauta'. Ordböckerna inte ger svar till denna resonering, men troligen syftar ordet på det sistnämnda.

Sammansättningar med förledet *dum* framträder ofta, bl.a.:

(22) *Dumbom!* (14/98, 50; 17/98, 23;).

(23) (...) *dumsnut!* (19/98, 17; 20/98, 19; 21/98, 47; 32/98, 39).

(24) *Din dunder- dummer!* (23-24/98, 69).

I (23) betyder efterledet *snut* detsamma som 'nos, trut', uttrycket är 'tyhmäkuono' eller dylikt på finska. I (24) är det närmast fråga om ett utrop, 'Senkin suurtyhmyri'. Uttrycket har formats av orden *dundra* 'dåna, braka' och *dummer* 'dum person'.

Följande uttryck med meningen 'tokig, korkad, dum person' förekommer också i materialet: *stolle* (8/98, 7), *tok* (8/98, 8), *bananhjärna* (8/98, 10), *affärs/vidskeplig nolla* (17/98, 11; 20/98, 59), *fåntratt* (20/98, 25; 32/98, 57; 32/98, 59), *idiot* (27/98, 12), *odugling* (26/98, 6; 27/98, 31), *knöl* (21/98, 54), *dårfink* (31/98, 6; 36/98, 33), *tokstolle* (36/98, 56), *hönshjärna* (39/98, 44), *fjäderviktshjärna* (28/98, 75) och *blådåre* (45/98, 22).

Märk att en hänsyftning på fåglar framkommer i flera (*dårfink*, *höns/fjäderviktshjärna*), *pilfink* är ett namn på en liten fågel bland sparvfamiljen, 'metsävarpunen' (BSO 1990, 404) men *dårfink* förklaras i BSO (1990, 112) som "dåraktig person, tokstolle". *Blådåre* hänvisar till en 'dumdristig person', 'seinähullu, pähkähullu' på finska (BSO 1990, 66). Dessa exempel kan räknas höra till nästa grupp, där behandlas uttryck som syftar till olika djur.

10.5 Animaliska, djursyftande uttryck

Tillmälen som syftar på djur framträder också rikligt, detta beror säkert på, utöver att djurnamn används överhuvudtaget mycket när man skäller någon (dysfemistisk företeelse, se avsnitt 6.3), också det att figurerna i Kalle Anka är djur: ankor, hundar, katter osv. så det är naturligt att skälla på ett djur med djurnamn. Från denna grupp kan man lära många nya djurnamn, speciellt djurnamn från fisk- och fågelvärlden. Så är fallet säkert med de barn som läser serien.

Ett ofta framträdande ord är *kräk*, t.ex. i *kattkräk*, *hundkräk* samt *racka* i t.ex. *kattracka*, *byracka*. BSO (1990, 286, 433) förklarar *kräk* på följande sätt: 'om människor kraftigt

nedsättande, ynkrygg, knöl, småkryp', närmast *elukka* på finska; och *racka* som 'rakki', men som exemplen bevisar, används ordet *racka* också om andra djur än enbart hundar. Ibland är det det själva djurnamnet, utan några preciserande definitioner t. ex. *anka*, *hund*, *mus* som i och för sig själv yttras och uppfattas som en förolämpning.

Sorvali (1980, 327, 351) har undersökt animaliska uttryck och deras karaktärer och huruvida de ger negativa eller positiva associationer. Hon drar den slutsatsen att uttrycken med animaliska syftningar är mestadels negativa, endast uttryck som anknyter sig till fåglar har en positiv prägel.

Följande uttryck har betydelsen 'hundaktig' i negativ mening:

(25) *din fula racka* (9/98, 24).

(26) *den tokhunden* (9/98, 27).

(27) *hundkräk* (17/98, 20).

(28) *era små snorvalpar* (20/98, 9).

(29) *era blandrasiga bondhundar* (18/98, 34).

Snorvalp hänvisar enligt BSO (1990, 509) till 'ouppfostrad pojke eller flicka', 'räkänokka' är väl den närmaste motsvarigheten på finska. Man kopplar ihop med ordet hund bl.a. sådana bestämningar som *ful*, *tokig*, *lantig*, *blandrasig* och *skabbig*. Alltså det finns inget positivt i att vara ful eller tokig och även en hund, samt inte om man råkar vara blandrasig och är från landet. Ytterligare exempel: *era byrackor* (19/98, 19), *din racka* (23-24/98, 21), *hundrackan* (26/98, 20), *usla rackorna* (18/98, 43), *era skabbiga rackor* (17/98, 24), *skräckmops* (31/98, 13), *vilken hund* (41/98, 22).

Om katter hittar man uttryck som *kattracka* (8/98, 17), *kissemånsen* (8/98, 19), *ditt urkorkade kattkräk* (8/98, 18), *kattkräket* (17/98, 44). Uttryck som kan hänföra till både hundar och katter och varför inte andra djur också är bl.a. *det där loppboet* (9/98, 22), *det lilla odjuret* (17/98, 44), *det lilla loppboet* (17/98, 45), *ditt odjur* (30/98, 17), *din best* (32/98, 47), *din fule best* (43/98, 16), *era odjur* (44/98, 19).

Uttryck som fått sitt ursprung från insektsvärlden förekommer rätt så många, mer än jag väntade mig. T.ex.:

(30) *era vassnästa surrmaskiner* (14/98, 4).

(31) *de där luftburna blodsugarna* (14/98, 5).

(32) *din ilskna insekt* (19/98, 6).

Och vidare: *ett av Olssons infernaliska plåtbin* (19/98, 8), *parasiter* (20/98, 7), *små parasiterna* (21/98, 38), *din fåbroms* (22/98, 33; 38/98, 14), *era knott* (30/98, 7), *din sköldlus* (46/98, 17) och *era förkrympta vampyrer* (14/98, 4) som hänvisar egentligen, bokstavligt till fladdermus, men i serien handlar det om myggor.

Den förargade egenskapen hos insekter är att de är ofta vresiga blodsugare som kan till och med flyga! *Infernalisk* är en omskrivning för 'helvetisk, outhärdlig' (BSO 1990, 229) och det är det enda ordet i materialet som hänvisar direkt till helvete eller onda makter. *Parasit* är enligt BSO (1990, 395) 'snyltdjur, snyltväxt eller person som lever på andra' och *knottar* är insekter av en familj små myggor, fi. 'mäkärä'. *Fåbroms* hittade jag inte direkt från ordböckerna, men BSO (1990, 157) förklarar *få* som 'kreatur, djur, usling, kräk', 'elukka' så ordets nedsättande prägel kan förklaras genom detta. Detsamma gäller uttrycket *sköldlus*, där den nedsättande effekten uppstår av ordet *lus*, 'täi'.

De flesta tillmälen med syftning till fågelvärlden handlar förståeligt om ankor, men andra förekommer också: *dumanka* (8/98, 9), *din beklädd olycka* (19/98, 9), *anka* (20/98, 12, 28), *yppstydsige anka* (23-24/98, 81), *ankskrälle* (25/98, 12), *höns är de fjäderklädda kräken som lägger äggen!* (26/98, 55), *era flaxiga fjäderfän* (39/98, 43), *era gamar* (41/98, 39). Med *yppstydsige anka* menas *uppstudsig*, ohörsam, 'niskaroiva', personen som yttrar orden här kan inte fullständigt svenska, så han formar egna uttryck. Tidigare uppkom uttryck som *dårfink*, *höns- och fjäderviktshjärna*. Fast enligt Sorvalis (se tidigare samma avsnitt) undersökning är de animaliska uttryck som anknyter sig till fåglar positiva, så kan man inte tillämpa denna undersökning här. I *Kalle Anka* tycks såväl fåglar som också andra djur råkas för förolämpningar.

Ur fiske- och underhavsvärlden härstammar uttryck som *din räka* (25/98, 39), *näbbdjur* (20/98, 41), *den slemmiga sjögurkan* (36/98, 59), *era kortsynta små räkor* (38/98, 10), *era slippriga firrar* (43/98, 9), *den tvålfagra pirayan* (44/98, 12), *vilken fet torsk* (46/98, 34). *Näbbdjur* är ett djur som har en lång och platt nos, som påminner om en ankno, så

förolämpningen ligger i jämförandet till en anka. En allmän association till fiskar och andra havsbor tycks vara att de är slemmiga, slippriga och tvålfagra och alltså äckliga på det vis. *Tvålfager* betyder enligt BSO (1990, 587) även 'vacker på ett banalt el. billigt sätt'. Om pirayor har väl ingen något gott att säga om, de äter allt som råkar komma emot och därför hänvisar uttrycket förstäligt till glupska tyranner. I slangen fungerar *torsk* som ett allmänt skällsord för dumma personer (SL 1996, 209), men i detta sammanhang används uttrycket i sin grundbetydelse, inte som ett egentligt skällsord.

Vidare förekommer olika djur i uttryck som:

(33) *din gamla flodhäst* (22/98, 26).

(34) *fy så 'na grisar!* (46/98, 16).

(35) *den oförskämde grisen* (21/98, 54).

(36) *din högdragna hyena* (28/98, 20).

Grisar ses allmänt som smutsiga, luktande och motbjudande djur (se t.ex. BSO 1990, 188) och uttrycket *gris* om en person hänvisar till en lortig och smutsig människa och har ett starkt nedsättande prägel. Flodhästar påminner om grisar genom sitt utseende, så kanske har detta tillmäle samma utgångspunkt. En jämförelse med en hyena är också en stark förolämpning, eftersom hyenor ses som äckliga asätande djur.

De följande tillmälen jämför någon som en feg stackare och till huvudord har valts ett sådant djur som allmänt ses som skygg och hjälplös: *din oborstade lama* (26/98, 42), *det fega lamakräket* (26/98, 46), *din hare* (26/98, 87) och *hästkrake* (27/98, 62) varav ordet *krake* BSO (1990, 281) säger 'nedsättande eller medlidsamt uttryck om en stackare'.

Vidare förekommer förolämpningar som: *elaking-varg* (34/98, 23), *era trögdjur* (28/98, 88), *gamle getabock* (26/98, 12), *din fjälliga mammut* (30/98, 10), *din buffel* (19/98, 56) där *buffel* kan bildligt användas om en hänsynslös, drummel person (BSO 1990, 76).

Din stora apa (25/98, 31) och *apskrället* (32/98, 57), *klumpiga gorillor* (20/98, 44) och *ditt gamla gorillafejs* (22/98, 36) påminner oss om våra närsläktade kusiner i djurvärlden. Att en jämförelse med apdjur, t.ex. apor och gorillor, förstås som en stark förolämpning, härstammar enligt min åsikt från gamla uppfattningar om dessa djur. Förr i tiden, innan man visste

någonting om apor och deras levnadssätt, ansågs de vara bl.a. smutsiga och dumma. Men efter att ha observerat och tillbringat tid med dessa kreatur, har man märkt att de påminner mycket om oss människor och är i verkligheten kloka och roliga varelser. Men jämförelsen med apor ses fortfarande som en förolämpning, så det tar väl en lång tid innan gamla uppfattningar försvinner. Fejs är föresten ett lånord av engelskans *face*, 'ansikte'.

Till sist några uttryck med däggdjur och deras fiender: *liten rättskaffens gnagare* (13/98, 27), *gnagaren* (19/98, 60; 32/98, 59), *era vasstandade gnagare* (26/98, 14), *mus* (18/98, 40), *Så 'na fräcka små gnagare!* (31/98, 50), *skeppsrotta* (36/98, 58), *din usle gnagare* (46/98, 34), *din orm i paradiset* (31/98, 26), *kravlande kräldjur* (14/98, 57). Till kräldjur räknas bl.a. ormar, ödlor och krokodiler (BSO 1990, 286). Oftast är det Musse Pigg, den klyftige musen i Kalle Anka som blir föremål för tillmälen som *gnagare* o.dyl. Och igen är det de mänskliga föreställningar om möss och råttor och andra däggdjur som ligger bakom dessa tillmälen.

10.6 Uttryck för kriminell eller tvivelaktig verksamhet

Tillmälen som beskriver någon slags verksamhet, hänvisar ofta till kriminell eller på något sätt tvivelaktig verksamhet. Betyder detta då att världen i Kalle Anka är brottslig och våldsam, speglar det kanske vårt verkliga samhälle? Och varför uppfattas sådana ord som tillmälen?

Andersson (se tidigare avsnitt 4.2) presenterade olika ämnesområden därifrån svordomar hämtas och kriminalitet var en, t.ex. uttryck som *skurk*, *lurk*, *bov*, *rövare* och *tjuv* hittas i den här gruppen. Detta hänger ihop med tabuteorin, enligt vilken vårt samhälle anser brottslighet och kriminalitet vara fult och förbjudet. Det är samhällets värderingar som bestämmer att dessa ord uttrycker något negativt. Orsaken till att denna område är så mycket fram i Kalle Ankas kan man bara gissa. Men om man tänker på dagens program i television, så gäller samma sak där också. Kriminalitet och våld tycks vara en av de mest använda områden i underhållningsindustrin. Det ses kanske som en spännande och händelserik omgivning till berättelser och sagor.

I detta material är en del av orden mildare än andra, t.ex. *lurk* kan fattas som en "mindre" kriminell person än t.ex. *barnarövare*. Och ibland används lenande adjektiv som *lilla*, *små*,

gammal, men mer uppträder det konträra; att själva ordet *skurk/bus/lurk* osv. får en förstärkelse genom det beskrivande adjektivet, t.ex. *smutsig, klen, fräck, falsk, skum, gemen, lömsk*.

Ordet *buse* med olika definitioner uppträder mycket, t.ex. *era busfrön* (15-16/98, 70), *En så'n trottoarbuse!* (17/98, 7), *buse* (17/98, 50; 21/98, 14), *din bustyp* (34/98, 23), *era småbusar* (30/98, 54), *era busar* (31/98, 54), *din buse* (46/98, 33). En *buse* är en bråkig och otrevlig person och *busfrö* hänvisar till en ung rackare (BSO 1990, 78).

Luriga och opålitliga förrädare och skojare tycks vimla i Kalle Ankor, bl.a. uttryck som:

- (37) *era förrädare* (20/98, 9).
- (38) *myglare* (21/98, 14).
- (39) *din svarte lurifax* (23-24/98, 81).
- (40) *du är en bondfångare* (25/98, 27).
- (41) *den gamle lurifaxen* (33/98, 56).
- (42) *din blöthjärnade bondfångare* (38/98, 71).

Myglare är en person som smiter från t.ex. arbete, är fifflare, furskare, krångelmakare (SL 1996, 129). *Lurifax* är en filur och skojare (BSO 1990, 315) samt kan *bondfångare* karaktiseras som bedragare (BSO 1990, 69).

Vidare förekommer det uttryck som:

- (43) *era pengagalna falskspelare* (18/98, 34).
- (44) *din klena kanalje* (34/98, 41).
- (45) *din ärkeskojare* (43/98, 17).
- (46) *din rufflande bluffmakare* (45/98, 30).
- (47) *den ohyfsade svekfulle översittaren* (46/98, 32).

BSO (1990, 249, 215) definierar *kanalje* som 'slyngel, filur, skurk' och hycklare som 'skrymtare och ögontjänare'. Prefix *ärke-* menar detsamma som över-/förste (BSO 1990, 647) och *ruffel* 'bedrägeri, skoj' (BSO 1990, 454). Enligt BSO (1990, 654) hänvisar *översittare* till en person som förtrycker kamrater eller underlydande.

Vanligt är att ett tillmäle förstärks med beskrivande adjektiv, t.ex. *svart, klen, falsk, ful*,

sveckfull, blöthjärnad osv. Förolämpningen blir på så vis även kraftigare och mer stötande. Dessa, liksom också andra tillmälen, bevisar att för att kunna komma upp med goda tillmälen som verkligen når målet, träffar hjärtat och får det att blöda, kräver verkligen ordfärdighet och stor uppfinningsförmåga. I avsnitt 4.3 presenterades motiv till svärande och förolämpningar kan ses som svärande av både psykologiska och sociala motiv. Genom att försöka hitta på den bästa förolämpningen råkar man ut på verbala tvekamper.

Vidare förekommer det uttryck som: *en så'n falsk filur* (13/98, 40), *din fule fuskare* (32/98, 29), *hycklare* (28/98, 85) *din fule filur* (38/98, 68).

Det finns otroligt många uttryck för olika slags skurkar, de följande kategoriserar jag som tjuvar, dvs. sådana personer som stjälar någon annans tillhörighet. *Smutsiga bovar* (13/98, 56), *skurkarna* (13/98, 55), *din lilla tjuv* (17/98, 59), *era skurkar* (19/98, 52), *skurken* (23-24/98, 77), *den nattsvarta boven* (23-24/98, 77), *barnarövare* (25/98, 10), *era buffliga bovar* (26/98, 13), *svärdtjuv* (20/98, 41), *din skurk* (32/98, 45; 33/98, 30; 46/98, 27), *skurkar* (15-16/98, 31), *din bov* (15-16/98, 33; 31/98, 57), *rövare* (30/98, 44), *skurk* (38/98, 15), *de nattsvarta banditerna* (37/98, 8), *era skumma skurkar* (38/98, 90), *din usle, gemene skurk* (42/98, 41).

Som motsats till de ovannämnda fuskare och andra skojare, ser det ut som om uttrycken *skurk, tjuv* och *bov* är redan så kraftigt nedsättande att de behöver oftast inte en förstärkande eller beskrivande adjektiv. Enligt BSO (1990, 77) betyder adjektivet *bufflig* 'knölaktig, framfusig'.

En person/personer som begår vandalism eller uppför sig mot allmänna regler eller orsakar slagsmål genom trätlusten beteende kan kallas för *galning* (13/98, 6), *era slagskämpar* (21/98, 9), *huliganer* (14/98, 11), *en skenande våldsverkare* (17/98, 8), *sickna rackartyg* (15-16/98, 35), *våldsmannen von Anka* (37/98, 14), *din vankande vandal* (36/98, 16), *den mekaniska marodören* (40/98, 15), *din rackarunge* (42/98, 48), *usle missdådare* (43/98, 12), *vilka tosiga vandaler* (43/98, 26), *din bråkståke* (45/98, 35), *ditt plågoris* (45/98, 36).

Sken är detsamma som vild, okontrollerbar (BSO 1990, 470) och *sicken, sicket, sickna* kommer ursprungligen från latin och betyder 'en så'n' (BSO 1990, 477). *Marodör* är enligt BSO (1990, 329) 'plundrare, skadegörare' och *missdådare* är en förbrytare (BSO 1990, 340). *Plågoris* är förstås en person som plågar andra på något sätt, men SL (1996, 146) vet berätta

att uttrycket *plågis* syftar på tandläkare.

Andra uttryck som syftar på kriminell eller misstänkt verksamhet är bl.a. följande:

(48) *din usling* (13/98, 27; 46/98, 30).

(49) *din lumpna lurk* (27/98, 25).

(50) *den där styvnackade drummeln* (18/98, 15).

(51) *fräcka lymlar* (18/98, 42).

(52) *era inpiskade lymlar* (27/98, 20).

Lumpig är en person som kan beskrivas som ovårdad och *lumpen* är 'tarvlig, simpel, futtig' (BSO 1990, 314). En *styv* person är stolt och självgod (BSO 1990, 537) och *inpiskad* är 'slug, utstuderad' (BSO 1990, 232). Märk att de beskrivande adjektiven är återigen med i uttrycken. Kanske är det så att skurkar, tjuvar och bovar är värre och obotliga kriminaler än små missdådare som uslingar, lurkar, lymlar och andra.

Andra, blandade tillmälen: *ett sopgäng* (9/98, 41), *girigbuk* (28/98, 85), *den gamle snåljäpen* (37/98, 10), *din slavdrivare* (36/98, 45), *girigbuk av yttersta rang* (23-24/98, 69), *kruka* (26/98, 87).

Girigbuk är en mycket snål person (BSO 1990, 181), *snåljäp* är förståeligt en synonym till detta. Förolämpningen i dessa uttryck kan försås om man tänker på termen emotiva ord (se avsnitt 2.4). Emotiva ord är ju antingen positivt eller negativt laddade och de avslöjar talarens tankar om objektet. *Girigbuk* och *snåljäp* är negativt laddade uttryck om en person som är snål, lånar inte pengar o.dyl. Ett positivt laddad uttryck om samma person kunde ju vara t.ex. sparsam, mån eller noggrann. Det negativa uttrycket ser på snålheten alltså som en negativ egenskap och det positiva uttrycket tvärtom, som om det är bra att vara lite snål, sparsam ibland.

En *slavdrivare* kan man kalla någon som är hårdför arbetsledare och *kruka* syftar till en feg stackare, ynkrygg (BSO 1990, 285).

10.7 Bakgrund, yrkeskår, grupptillhörighet, kön eller ras

I den här gruppen finns det många olika tillmälen. De syftar för det mesta antingen på grupptillhörighet eller yrkeskår. Det finns inte så många uttryck som syftar på t.ex. kvinnor, vilket kanske är ett tecken på att världen i Kalle Anka är verkligen manlig (se tidigare avsnitt 8.4).

M. Svahn (1996, 259) har jämfört nedsättande ord på kvinnor och män. Hon konstaterar att män nedsätts med ord som hänvisar till omanlighet, litenhet, slarvighet, fetma, slöhet, senfärdighet, benägenhet att skratta mycket, dumhet, smutsughet och fjantighet (ordningen är relevant). Kvinnor å andra sidan nedsätts med tanke på sexuell färdighet, fetma, benägenhet att skratta mycket, skvalleraktighet, slarvighet, dumhet, falskhet, benägenhet att prata mycket och virrighet. Svahn (1996, 262) påstår vidare att det är stereotypa förväntningar och uppfattningar med lång tradition i kulturen som skällsorden ger uttryck åt och denna åsikt kan jag lätt omfatta.

Jag hittade i materialet endast de följande uttryck som kan syfta/syftar på kvinnor: *de glupska yrhättorna* (14/98, 5) och *skvallerbytta bing-bång* (27/98, 15). Enligt BSO (1990, 637) är *yrhätta* 'livlig flicka', men i själva serien syftar uttrycket på myggor, så uttrycket är inte egentligt i denna sammanhang ett skällsord. Enligt S. Rydenfelt (1978, 45) syftar ordet *skvallerorm* på kvinnor, att skvallra är en kvinnlig företeelse, men uttrycket används på män också.

Gamla människor och speciellt män, hänvisas till med uttryck som: *konstig gammal gubbstrutt* (19/98, 53), *vår hetlevrade farbror* (28/98, 7), *gråskägg* (28/98, 39), *den gamle gubbstrutten* (37/98, 14), *din gamle perukstock* (14/98, 19), *en gammal glädjedödare* (15-16/98, 73) och *stofilen* (38/98, 13). *Stofil* och *perukstock* hänvisar båda till en förstockad, äldre person (BSO 1990, 403, 530). *Hetlevrad* hänvisar till 'hetsig, lättretad, kolerisk' person (BSO 1990, 207).

Tillmälen som syftar på ens bakgrund, social tillhörighet el.dyl. är bl.a följande:

(53) *din stendumma turist* (13/98, 14).

(54) *gådrulle* (10/98, 60), *era gådrullar* (17/98, 24).

- (55) *din stackars landkrabba* (21/98, 48), *landkrabba* (34/98, 41).
 (56) *din gamla bondläpp* (33/98, 41).
 (57) *de dumma lantisarna* (32/98, 38).
 (58) *era glupska guppyer* (30/98, 9).
 (59) *den hopplöse byfånen* (42/98, 9).
 (60) *snikna släktingar* (43/98, 44).

Att vara utifrån landet tycks verkligen inte vara någon positiv egenskap i Kalle Anka (se tidigare t.ex. 10.5.). Man kan hitta mer skällsord syftande på landsortsbor än ord som syftar på stadsmänniskor. Både *bondläpp* och *lanti* hänvisar till landsortsbo, med klar negativ prägel (SL 1996, 24, 113). En *gådrulle* är en fotgängare som bryter mot trafikregler (SL 1996, 69). I (58) påstås någon vara *glupsk guppy*. Uttrycket är någotdera oklart, eftersom *guppy* är enligt BSO (1990, 193) en 'populär akvariefisk', men jag tycker att i detta sammanhang syftar uttrycket till *yuppyer*, en grupp folk som kan karaktiseras som "högmodiga, slentrianmässiga stadsbomaterialister", *juppi* på finska. Orsaken till att uttrycket är omformat, dvs. har skrivits annorlunda än vanligt, kan man bara gissa.

Klara hänvisningar till olika medborgarskap finns inte många i Kalle Anka, inte i detta material i alla fall. *Din franske fuling* (23-24/98, 75), *fransnos* (23-24/98, 76) och *din otäcke turk* (18/98, 32) förekommer, men de var de enda. Av detta kan man väl dra den slutsatsen att man kan inte skylla Kalle Anka för att vara rasistisk (dvs. smäder vissa människor av någon grupp) eller att tidningen skulle gynna någon nationalitet över en annan.

Följande exempel syftar på yrkeskår eller liknande: *den knepige trollgubben* (14/98, 27), *en massa fräcka försäljare* (20/98, 6), *de snyltande rymd-kufarna* (17/98, 14), *din torskfiskare* (27/98, 18), *usla blekansikte* (21/98, 34), *pressidioter* (37/98, 14), *en så'n infernalisk riddare* (23-24/98, 73).

Att *snylta* är att leva på andra, parasitera (BSO 1990, 510). Speciellt skällsorden som *fräcka försäljare* och *pressidioter* härstammar sannolikt från allmänna, dominerande attityder. Inställningen idag mot försäljare och pressrepresentant är fördömande och negativ, t.ex. prinsessa Diana's öde är fortfarande i människornas minne. Och attityderna i Kalle Anka hämtas ju från det verkliga samhället och den verkliga världen.

Att äga mycket pengar eller egendom är inte en ansedd egenskap, man kan bli mål för skällsord som *den moderniserande miljardören* (8/98, 46), *din låtsaskung* (8/98, 57), *ers snikenhet* (23-24/98, 68). Det sista exemplet har en ironisk prägel, det vanliga konstruktionen är ju *Eders Majestät* eller *Eders/Ers Excellens*, vilket innebär att man tilltalar en egenskap hos personen i fråga. S-formen används för att antyda respekt och värdighet. *Ers snikenhet* närmast härmar denna form av artighet, eftersom *sniken* hänvisar till en girig, snål person. (Thorell 1982, 86; BSO 1990, 508.)

10.8 Övriga tillmälen

Många av tillmälen i denna grupp bevisar en verbal uppfinningsförmåga, de är på något sätt lite fräckare än de enkla tillmälena av typ *din usla bov!* Dessa exempel utnyttjar mycket det stilistiska verktyget som kallas för metafor, dvs. de jämför objektet med någonting. (se t.ex. avsnitt 8.2). Jag personligen tycker mest om dessa tillmälen, eftersom de, som sagt, kräver stor uppfinningsförmåga, är fräcka och roliga också.

(61) *Bara för att du har varit skådis, måste du inte snacka som en gammal B-film!* (KA 8/98, 54).

(62) *Kan du inte uppfostra din jycke, borde du inta ha nå'n!* (14/98, 10).

(63) *Är du inte riktigt frisk, eller har du bara fått sirapssås i hjärnan?* (17/98, 11).

(64) *Du borde bli vegetarian! Jag har träffat mörtar som är tuffare än du!* (21/98, 49).

I (61) och (62) är det fråga om indirekta talhandlingar, expressiver. I (63) ger man objektet (den som man talar till) två alternativ, av vilka den ena eller den andra är sann och båda innehåller en förolämpning. Exempel (64) påminner om en metafor, någon jämförs med en fisk och eftersom fiskar inte ses som speciellt modiga varelser, så är jämförelsen verkligen sårande.

(65) *Vanligt folk är nöjda med en vänsterfot. Varför ska du ha två?* (22/98, 25).

(66) *Buu! Du skulle inte träffa en lagårdsvägg, om den så föll över dej!* (22/98, 25).

(67) *Du måste ha fått en allvarlig hjärnskakning!* (17/98, 6).

(68) *Passa bollen, din gamla flodhäst! Om du skjuter kan du träffa en fiskmå!*
(22/98, 26).

(69) *(.....) din blinda bisonoxe! Behöver du låna mina farmors glasögon?* (22/98,
30).

(70) *Går du vilse när du ska till brevlådan, också?* (22/98, 36).

I (65) implicerar talaren att objektet har två vänsterfötter och i (67) att objektet måste ha varit i en olycka som drabbat hjärnat och är därför på något vis tafatt och enfaldig. (66), (68), (69) och (70) är alla förolämpningar till en fotbollsspelare. Talaren är inte nöjd med spelarens skicklighet och förmågor, så han strävar efter tillmälen som hänvisar till spelarens skicklighet, antingen genom att skälla på träffsäkerhet eller synförmåga i allmänheten.

Vidare förekommer det uttryck som:

(71) *Var har du fått körkort ifrån, din galenpanna! I ett cornflakes-paket?*
(31/98, 6).

(72) *Är du född i farstun, anka?* (37/98, 7).

(73) *Dra nå't gammalt över dej, din fäbroms!* (38/98, 14).

(74) *Ni har bulor inne i skallen bägge två!* (38/98, 91).

(75) *Sluta tuta, din lilla pipsill! Du låter som en tågolycka!* (43/98, 6).

(76) *Ni är halare än ett helt riksdagshus, era slippriga firrar!* (43/98, 9).

(77) *Allt vad du vet om musik, kan man stoppa i en fingerborg, och då är det ändå plats över för ditt huvud!* (43/98, 11).

I (71) syftar man på ens förmåga att köra bil. Man får ju inte köra bil om man inte har fått körkort och för att få ett, så måste man ha kört upp provet med framgång. Talaren antyder att objektet har inte fått sitt körkort på det normala sättet. I (72), (74) och (77) syftar man på ens intelligens eller närmare: på dess frånvaro. (73) förolämpar objektets utseende, någon är så ful att denne borde övertäcka sig. I (75) skäller man på någon som gråter, i högt tonläge. Speciellt män anser att gråtande är avskyvärt, det är avskyvärt i allmänhet, men särskilt ömkansvärt är det om en manlig person gråter. Exempel (76) hänvisar till svindlare och ljugare. Riksdagsmän och statsmyndigheter ses som de värsta skojare och förolämpningen ligger i denna allmänna uppfattning.

Tillmälen kan ofta vara också indirekta, dvs. förolämpningen är inte så klar och synlig, utan den kan vara maskerad t.ex. i form av en fråga. Dessa kan kallas för indirekta expressiver. De är även i form av retoriska frågor, dvs. de framställer en fråga, men vill eller väntar inte höra svaret. Förolämpningen ligger, i min åsikt, just i denna attityd att svaret är likgiltigt åt talaren.

- (78) *Vad är det för en nötskalle?* (9/98, 41).
- (79) *Är du från vettet?* (46/98, 29).
- (80) *Kan ni inte läsa?* (44/98, 6).
- (81) *Hmpf! Kallar han det dricks?* (13/98, 5).
- (82) *Kvack! Finns det inte en vettig förare i det här landet?* (13/98, 7).
- (83) *Är du knasig?* (26/98, 40).
- (84) *Har han blivit fullkomligt tossig?* (15-16/98, 63).
- (85) *Öh! Behöver du en doktor?* (32/98, 44).
- (86) *Tycker du inte att marsianen ser läskig ut?* (30/98, 36).
- (87) *Fattar du inget, (anka)?* (28/98, 75).
- (88) *Har alla blivit totalt prilliga?* (32/98, 47).

I (78), (81), (82), (84), (86) och (88) är det fråga om en förolämpning till någon som är inte ens närvarande eller talaren uppför sig som om objektet inte var där. I (79), (80), (83), (85) och (87) inriktar talaren sina ord på objektet, men svaret intresserar inte. Talaren framställer en fråga (t.ex. *är du från vettet?*) som om han skulle vilja veta svaret till frågan. Men talaren i själva verket avslöjar sina verkliga känslor gentemot objektet genom frågan (jag är av den åsikt att du är från vettet).

Tossig betyder 'tokig, stollig' person (BSO 1990, 573), *läskig* 'hemsk, otäck' (BSO 1990, 320) och *prillig* hänvisar till en 'tokig, knasig' person (BSO 1990, 418).

Och till sist några tillmälen som är i form av utrop: *Du är direkt pinsam!* (9/98, 56), *Fler ljusa idéer, fjärilsfångare Anka!* (10/98, 10), *Ditt ogräs!* (19/98, 10), *Fåna dej inte!* (23-24/98, 76), *Kalle har fått solsting!* (28/98, 44), *Du med dina fåniga påhitt!* (18/98, 25), *Spara lite käk åt oss andra, din slafstratt!* (46/98, 5), *Bara den galenpannan håller sej undan!* (45/98, 20), *Du med ditt usla trolleri!* (45/98, 48), *Ankan är totalt hopplös!* (46/98, 9), *Stora ord från en dum gås!* (32/98, 35).

Uttrycket *slafstratt* är intressant, ordböckerna ger ingen tydlig svar på dess betydelse. Enligt BSO (1990, 499) är *slafs* 'slarvighet, att slabba och klafsa, vårdslös och oordentlig', så av detta drar jag sen slutsatsen att uttrycket syftar på ens böjelse för (stökigt) frosseri, den finska motsvarigheten är *syöppö*.

11 KRAFTUTTRYCK

11.1 Om form och innehåll

Tillmälen utformar det egentliga undersökningsmaterialet i detta arbete, men eftersom kraftuttrycken hänger starkt ihop med ämnet, så kommer jag att presentera de kraftuttrycken som framkommer i materialet.

Kraftuttrycken i detta material är bl.a. i form av hotelser. Då innehåller de en antingen direkt eller förtäckt hotelse om någonslags konsekvens. Kraftuttrycken kan också vara i form av befallningar, order och kommandon. Dessa befäller någon att göra något, men hotar inte med ett straff, konsekvens. Utrop är också en form av kraftuttryck, genom dessa uttrycks olikaslags känslor och det finns olika typer av utrop. Det sista gruppet av kraftuttryck är ett blandat grupp av uttryck som påminner om kraftuttryck, men som uppträder i olika form och är svårare att klassifiera.

11.2 Hotelser

Hotelser, samt bl.a. löften och erbjudanden, kallas också för *kommissiver*, de innehåller alltid en kommande handling och i hotelser en negativ sådan, avsedd av talaren och riktad mot lyssnaren. Kommissiver har olika uttryckssätt, i löften och hotelser används påståendesatser, i förtäckta hotelser även frågesatser t.ex. *Skall jag ge dig stryk?* eller *Vill du att jag ska ge dig stryk?* Ett tvångsbetecknande uttryck som *Måste jag ge dig stryk?* antyder att talaren *inte* vill utföra den negativa handlingen. (Muittari 1988, 63-66).

För att understryka hur en hotelse och också befallningar (nästa grupp) hör väsentligt ihop med det föregående/efterföljande tillmålet (dvs. syftar på den som hotas eller befallas), t.ex.

(Klantskalle!) Jag borde ha ditt huvud på ett fat, har jag ofta i parentes tagit med också tillmälen.

Hotelser kan vara mer eller mindre direkta resp. förtäckta. Jämför t.ex. uttryck som *Jag ska nog klämma åt dej!* (20/98, 60) där man hotar rätt så direkt att skada någon och *Packa dej härifrån, innan jag glömmer att jag är en dam!* (30/98, 24) där talaren ger objektet en möjlighet att rädda sig själv (innan något skadligt händer). Det är dock svårt att tillämpa indelningen på verkliga exempel.

Uttryck av följande typ kan betraktas som tämligen tydliga hotelser. De är antingen påståendesatser eller imperativsatser:

- (1) *Skandal! Den där domarn borde kölhalas!* (KA 9/98, 35).
- (2) *Så 'na småkräkor brukar Figge klistra upp på sargen!* (9/98, 40).
- (3) *Låt min höger visa vad jag kan om boxning!* (9/98, 42).
- (4) *Jag ska bulta dej till musmassa!* (42/98, 27).
- (5) *Känn på den där!* (10/98, 55).
- (6) *Vi förlorade utan att en enda blodsdroppe spilldes!* (10/98, 56).
- (7) *Smaka den där, (din bitvarg)!* (27/98, 88).
- (8) *Och lita på att du får ett blott öga till, om du fortsätter gnälla!* (10/98, 57).
- (9) *Överräck en snyting!* (28/98, 86).
- (10) *Han ska inte bli större än en jordnöt!* (10/98, 58).
- (11) (...) *jag ska nagla fast dej vid marken som en insekt!* (41/98, 23).
- (12) *(Klantskalle!) Jag borde ha ditt huvud på ett fat!* (14/98, 12).
- (13) *Jag ska randa deras svekfulla stjärtfjädrar både gula och gredelina..innan jag straffar dem!* (20/98, 10).
- (14) *Jag ska nog klämma åt dej(...)* (20/98, 60).
- (15) *Här ska du få smaka en salt salva; (din franske fuling)!* (23-24/98, 75).
- (16) (...) *snart ska du ha en bula i skallen!* (46/98, 23).
- (17) *Jag skulle uppskatta att ge dej på nosen, (din bov)!* (31/98, 57).
- (18) *(Oduplingar!) Jag borde kicka hela bunten!* (26/98, 6).
- (19) *Nu blir du golvad!* (26/98, 89).
- (20) *Den (...) måste förstöras! Krossas! Förintas! Mosas till miljoner!* (27/98, 50).

- (21) *De ska få sej en avbasning!* (17/98, 25).
- (22) *Klipp till honom!* (18/98, 32).
- (23) *Grr! Jag ska slå ihjäl bolluslingen!* (14/98, 19).
- (24) *Grr! Jag ska dubba dej gul och blå!* (20/98, 45).
- (25) *Grr! Jag ska slita av dej fjädrarna en i taget, din eländige..* (21/98, 21).
- (26) (...) *klappa till er!* (33/98, 11).

Följande hotelser är mer indirekta eller förtäckta. Det är fråga om uttryck där ett direkt omnämnande av kommande våldsverk undviks (t.ex. ge stryk), de är liksom omskrivningar. Av samma typ är uttryck som låter lyssnaren gissa vad som kan hända, t.ex. *Om ni inte erkänner, ska ni allt få...* (10/98, 5). Dessa innehåller ofta de tre tankepunkterna (...). Förtäckta hotelser är av typ *Vill du att/ Skall jag ge dej...* och även uttryck som ger objektet alternativet att rädda sig själv; hotaren varnar för konsekvenserna, t.ex. *Stick, innan.../ Håll tyst, annars...*

- (27) *Grr! Jag ska se till att det somnar in för gott!* (14/98, 53).
- (28) *Går du frivilligt, eller ska jag dansa schottis på din enväldiga bakdel?* (17/98, 14).
- (29) *Olsson, jag vet inte varför jag inte sliter öronen av dej!* (19/98, 8).
- (30) *Vill du ha en anslående smäll?* (15-16/98, 6).
- (31) *När jag får tag i honom, kan han serveras som sjömansbiff!* (15-16/98, 38).
- (32) *Vill du ha en smäll!* (10/98, 57).
- (33) *Grr! Ge hit den, innan jag..* (28/98, 14).
- (34) *Packa dej härifrån, innan jag glömmer att jag är en dam!* (30/98, 24).
- (35) *Rör du mina plommon, ska jag allt ge dej blomkålsöron!* (31/98, 31).
- (36) *Du borde få ett rejält kok stryk! Öppna dörren bums, annars sparkar jag in den!* (31/98, 7).
- (37) (...) *nu kan killen hälsa hem!* (39/98, 51).
- (38) *Där fick jag dej allt!* (39/98, 52).
- (39) *Ge dem vad de tål!* (40/98, 60).
- (40) *Idag står det bara anka på menyn!* (13/98, 12).
- (41) *Bort(..) innan jag sparkar ner er!* (41/98, 28).
- (42) *Stick, annars får din rustning ett hål stort som Triumfbågen!* (23-24/98, 86).

- (43) *Håll klaffen, innan jag abstraherar dej!* (42/98, 30).
- (44) (...) *håll tyst, annars biter jag er!* (43/98, 19).
- (45) *Hmpf! Försvinn, innan ni får en not av min fot!* (43/98, 25).
- (46) *Sluta(...) innan jag förvandlar dej till en padda!* (45/98, 35).
- (47) *Ge dej(...) eller ta konsekvenserna!* (46/98, 33).
- (48) *Du överlever inte så länge till!* (46/98, 34).
- (49) *I så fall hade jag kanske gjort nå'nting som ni hade fått ångra!* (20/98, 7).
- (50) *Nu väntar ingen nåd!* (10/98, 58).
- (51) *Grr! Vänta du, (anka)!* (25/98, 16).
- (52) *Om jag får tag i drummeln, så...* (33/98, 8).

11.3 Befallningar, order och kommandon

Befallningar, order och kommandon är *direktiver*, de befäller någon att göra något. I dem används ofta imperativformer. Jag räknar dem till kraftuttryck, eftersom de ofta yttras i ett kraftigt sinnestillstånd och har samma funktion som kraftuttryck. Märk igen hur en befallning förstärks av ett tillmäle.

Med *direktiver* menas att de är befallningar, uppmaningar, anvisningar, varningar osv. och deras syfte är att få lyssnaren att utföra någon handling (Muittari 1988, 26).

Största delen handlar om att befälla någon att hålla sig tyst, t.ex. *knip näbb, tig, håll bubblan/ babblan/ klaffen* eller att någon ska gå sin väg, t.ex. *stick, ge dej av, ur vägen, försvinn*.

Följande handlar om befallningar att hålla sig tyst:

- (53) *Knip näbb!* (KA 8/98, 14)
- (54) *Bit ihop!* (8/98, 36)
- (55) *Få den där ankan att tiga!* (9/98, 41)
- (56) *Knip igen matluckan!* (20/98, 9)
- (57) *Klaga lagom, (anka)!* (20/98, 12)
- (58) *Tig, (anka)!* (20/98, 28)
- (59) *Vänta med att jubla!* (20/98, 53)

- (60) *Sluta gnälla!* (21/98, 6)
- (61) *Håll babblan!* (25/98, 40)
- (62) *Skrik inte åt mej!* (26/98, 14)
- (63) *Inte den tonen, (pysen)!* (26/98, 69)
- (64) *Håll tyst, (ungar)!* (27/98, 57)
- (65) *Inget knatande!* (21/98, 43)
- (66) *Håll bubblan, (din gamle perukstock)!* (14/98, 19)
- (67) *Sluta gnata, (ungar)!* (36/98, 33)
- (68) *Gnäll lagom!* (32/98, 33)
- (69) *Sluta böla!* (42/98, 13)
- (70) *Tig!* (42/98, 29)
- (71) *Håll klaffen, innan jag abstraherar dej!* (42/98, 30)
- (72) *Sluta tuta, (din lilla pipsill)!* (43/98, 6)
- (73) *Kan ni ungar nå 'nsin hålla tyst?* (46/98, 43)

Följande uttryck bevisar hur olikt man kan befälla någon att försvinna, gå sin väg:

Schas! Stick! Ge dej iväg! (8/98, 17), *Ge dej av, (skränfock)!* (8/98, 30), *Försvinn, (era matvrak)!* (10/98, 6), *Varför kan ni inte dra iväg till er egen värld?* (10/98, 12), *Ur vägen!* (13/98, 14; 15-16/98, 70; 28/98, 35), *Rör på påkarna...* (14/98, 10), *Bort med dej, (din ilskna insekt)!* (19/98, 6), *Försvinn, (era byrackor)!* (19/98, 19), *Stick!* (19/98, 20), *Flytta på er...* (20/98, 9), *Ur vägen, (din uniformsfant)!* (25/98, 28), *Stick, (din stora apa)!* (25/98, 31), *Nä, dra på...* (27/98, 24), *Håll dej undan, (mus)!* (18/98, 40), *Bort med er, (småpluttar)!* (31/98, 49), *Ur vägen, (skräckmops)!* (31/98, 13), *Rör på sittfläsket!* (32/98, 58), *Försvinn, (era gamar)!* (41/98, 39), *Packa ihop dina paragrafer!* (43/98, 11), *Ut och hacka ogräs med dej!* (45/98, 47).

Följande övriga befällningar handlar mestadels om att någon ska sluta göra någonting.

- (74) *Fy! Släpp henne, (din stora kluns)!* (8/98, 39)
- (75) *Kryp till kojs nu!* (10/98, 5)
- (76) *Upphör genast! (Det är brottsligt att äta tjänsteuniformer!)* (10/98, 8)
- (77) *Sluta dansa jenka! Arbeta!* (13/98, 7)
- (78) *Och våga inte be om avgångsvederlag!* (13/98, 8)
- (79) *Lägg inte näbben i blöt!* (13/98, 13)
- (80) *Inte ett steg till, (din usling)!* (13/98, 27)

- (81) *Hosta upp lite pengar!* (17/98, 48)
(82) *Släpp mej, (era skurkar)!* (19/98, 52)
(83) *Sätt ner mej, (din buffel)!* (19/98, 56)
(84) *Grip gnagaren!* (19/98, 59)
(85) *Sluta genast, (era slagskämpar)!* (21/98, 9)
(86) *Fåna dej inte!* (23-24/98, 76)
(87) *Stå still, (fransnos)!* (23-24/98, 76)
(88) *Hit men inte längre, (mörkman)!* (23-24/98, 86)
(89) *Stå still, (kruka)!* (26/98, 87)
(90) *Stå still och låt mej skövla! (Skövla den här!)* (27/98, 16)
(91) *Sluta konstra, (hästkrake)!* (27/98, 62)
(92) *Bort med din stora klumpfot!* (27/98, 62)
(93) *Lägg av!* (18/98, 38)
(94) *Vik hädan, (anka)!* (18/98, 42)
(95) *Upp med labbarna, (drullputt)!* (21/98, 49)
(96) *Stopp och belägg, (landkrabba)!* (34/98, 41)
(97) *Halt, (usling)!* (34/98, 41)
(98) *In med er, (skurkar)!* (15-16/98, 31)
(99) *Ställ dej i kö, gamle gosse!* (28/98, 35)
(100) *Du rör inte mina äpplen, (din orm i paradiset)!* (31/98, 26)
(101) *Rör honom inte, (din skurk)!* (32/98, 45)
(102) *Nej! Ge tillbaka min mössa, (era glupska guppyer)!* (30/98, 9)
(103) *Försök inte, (din fjälliga mammut)!* (30/98, 10)
(104) *Vissla nå'n annanstans, (snorvalp)!* (32/98, 11)
(105) *Släpp mej, (din slyngel)! Bär mej inte! Stick!* (32/98, 16)
(106) *Halt, slödder!* (34/98, 8)
(107) *Ge upp, (era drumlar)!* (41/98, 11)
(108) *Skynda på!* (42/98, 47)
(109) *Halt, (usle missdådare)!* (43/98, 12)
(110) *Stopp där, (din ärkeskojare)!* (43/98, 17)
(111) *Raska på, (din sköldlus)!* (46/98, 17)
(112) *Rappa på(...)* (46/98, 20)

- (113) *Jäkta mej inte!* (46/98, 20)
 (114) *Lägg dej inte i mina affärer!* (46/98, 59)
 (115) *Låt bli mej, (gamle tok)!* (46/98, 60)

11.4 Utrop

Det vimlar av olika utrop i Kalle Ankor och den vanligaste typen börjar med ”*Milda...*” och ”*Vid...*” samt ”*Du...*”. I dessa utrop uttrycker talaren sin glädje, sorg, förunder etc. Därför kan de också kallas för *expressiver*. Olika utrop är mycket användbara och kreativa, bara ens fantasi blockerar uppkomsten med nya uttryck.

Det måste påpekas att utropet ofta beror på seriens miljö (tidsperiod, land/kultur, talarens nationalitet och yrke), t.ex. italienskt påverkade utrop skiljer sig tydligt från nordiskt påverkade, vikingärvade utrop, jämför *Milda makaroner* och *Mamma mia* med *Vid Loke* och *Vid Ringerike!*

Utrop med *vid*: den finska motsvarigheten är uttryck med *kautta* t.ex. *Kautta isoisäni muiston!*
 I det följande exemplifieras utrop där man svär vid någon eller något:

- (1) *Vid alla väsande skallerormar!* (8/98, 17)
- (2) *Vid alla kacklande kackerlackor!* (9/98, 57)
- (3) *Vid alla eldar!* (10/98, 55)
- (4) *Vid alla vingklippta vingmuttrar!* (14/98, 13)
- (5) *Vid alla helgon!* (14/98, 32)
- (6) *Vid alla vetegroddar!* (27/98,7)
- (7) *Vid Loke!* (27/98, 11)
- (8) *Vid själva midgårdsormen!* (27/98, 13)
- (9) *Vid Ringerike!* (27/98, 16)
- (10) *Vid alla glödgheta öknar!* (18/98, 23)
- (11) *Vid mina blåsredda stjärtffädrar!* (21/98, 60)
- (12) *Vid Dulcineas ädla hårlockar!* (34/98, 43)
- (13) *Vid alla skäggiga schimpanser!* (32/98, 55)
- (14) *Vid alla virvlande vattenrättor!* (38/98, 70)
- (15) *Vid alla braskande basilisker!* (37/98, 5)

(16) *Vid Jupiter!* (46/98, 8)

(17) *Vid alla helgon!* (46/98, 60)

Utrop med *milda*: den finska motsvarigheten är närmast *laupias*, t.ex. *Voi, laupias taivas!* eller *pyhä* t.ex. *Pyhä jysäys!* I följande svenska exempel använder man alliteration: alla uttryck utom en börjar orden med bokstaven *m*. Jfr:

(18) *O, milda makter!* (8/98, 25)

(19) *Milda Marconi!* (9/98, 46)

(20) *Milda musseroner!* (9/98, 60)

(21) *Milda makaroner!* (14/98, 32)

(22) *Mildaste tider!* (20/98, 14)

(23) *Milda maräng!* (21/98, 15)

(24) *Milda moster!* (26/98, 21, 68)

(25) *Milda makrillar!* (27/98, 36)

(26) *Milda Matilda!* (27/98, 53)

(27) *Milda megahertz!* (18/98, 45)

(28) *Milda makrill!* (20/98, 40)

(29) *Milda Minerva!* (21/98, 38)

(30) *Milda mammutar!* (22/98, 18)

(31) *Milda makter!* (13/98, 18)

(32) *Milda markisväv!* (15-16/98, 74)

(33) *Milda marulk!* (31/98, 60)

(34) *Milda morbror Magnar!* (32/98, 60)

(35) *Milda magknip!* (41/98, 13)

Utrop som börjar med pronomenet *du* påminner om tilltal: det finns inte en egentlig direkt motsvarighet i finskan, man använder inte utrop med *Sinä* och om man använder då efterföljer det oftast med *Sinä senkin...* vilket då är ett tillmäle, inte utrop. Den finska motsvarigheten är uttryck som *Oi suuri Vishnu!*

(36) *Du milda mekano!* (41/98, 55)

(37) *Du milde Antonius!* (17/98, 50)

- (38) *Du stora dukat!* (23-24/98, 78)
- (39) *Du milde!* (26/98, 34)
- (40) *Du store Petter Magnus!* (27/98, 41)
- (41) *Du milde!* (18/98, 24; 20/98, 18; 15-16/98, 64; 28/98, 44)
- (42) *Du milda magsår!* (18/98, 34)
- (43) *Du store!* (20/98, 19; 28/98, 39)
- (44) *Du store Vishnu(...)* (28/98, 54)
- (45) *Du milda pumpernickel!* (30/98, 43)
- (46) *Du stora piaster!* (41/98, 5)
- (47) *Du milda mördeg!* (39/98, 5)
- (48) *Du milda kalebass!* (38/98, 10)

Många av utropen bildar ett par som ofta allitererar med varandra. Finskan har motsvarande uttryck t.ex. *höpön löpön, tuhannen tulimmaista*.

- (49) *Krassliga kardborrar!* (8/98, 17)
- (50) *Trams och fjams!* (8/98, 47)
- (51) *Galopperande mögelsvampar!* (17/98, 8)
- (52) *Snick-snack!* (21/98, 8; 27/98, 9)
- (53) *Dunder och brak!* (21/98, 15)
- (54) *Blixt och dunder!* (27/98, 6)
- (55) *Dammande diskusar!* (33/98, 6)
- (56) *Tindrande torvmossar!* (14/98, 21)
- (57) *Tiotusen ylande schakaler!* (15-16/98, 57)
- (58) *Suck och stön!* (31/98, 47)
- (59) *Himmel och hav!* (35/98, 58)
- (60) *Daler och dukater!* (41/98, 7)
- (61) *Slirande sonater!* (46/98, 11)

Följande utrop påminner mest om verkliga svärord i detta material. Det ursprungliga uttrycket kan slutledas på grundval av formen, t.ex. i stället för t.ex. *satans också* används uttrycket *Rackarns också!* (36/98, 47), själva svärordet har bytits ut mot en mildare version.

- (62) *Förbålt!* (19/98, 59)
- (63) *Förblixtrat också!* (25/98, 17)
- (64) *Fasansfullt!* (26/98, 36)
- (65) *Fy katten!* (26/98, 51; 34/98, 59)
- (66) *Fy farao!* (34/98, 59)
- (67) *Fördömt!* (36/98, 58)
- (68) *Eländes elände!* (38/98, 80)
- (69) *Eländiga ryggsnitt!* (39/98, 43)
- (70) *Fi för polisen!* (8/98, 54)

Övriga utrop; vanligt är att talaren i utropet ber något åt sig själv , t.ex. *arma mej* (9/98, 60) eller att det innehåller formen *Vilken/Vilket...* Utrop av typen *Vad i (all världen)...* motsvaras i finskan av *Mitä (ihmettä)...*

- (71) *Fe, fi, fo, fän!* (40/98, 46)
- (72) *Skona mej!* (8/98, 10)
- (73) *Vilket skräckslott!* (8/98, 20)
- (74) *Store tid!* (8/98, 23)
- (75) *Grr! Vilken idioti!* (8/98, 47)
- (76) *Strunt i polisen!* (8/98, 54)
- (77) *Vilken skräck och fasa!* (9/98, 40)
- (78) *Sakta i backarna!* (10/98, 60)
- (79) *Det var just snyggt!* (13/98, 55)
- (80) *Kära nå'n! Kära, kära nå'n!* (14/98, 12)
- (81) *Åh, min stackars sargade själ!* (17/98, 8)
- (82) *Nä, det var droppen!* (19/98, 11)
- (83) *Mina arma trumhinnor!* (20/98, 10)
- (84) *Snälla nå'n!* (20/98, 59)
- (85) *Stön! Min ischias!* (25/98, 53)
- (86) *Mamma mia!* (33/98, 28)
- (87) *Vad i halva friden...?! (15-16/98, 86)*
- (88) *Vilket lurendrejeri!* (17/98, 54)
- (89) *Tusen hakar!* (35/98, 60)

- (90) *Nu är det kokta fläsket stekt!* (35/98, 60)
- (91) *Så förskräckligt!* (37/98, 10)
- (92) *Vilket elände!* (36/98, 53)
- (93) *Vilken pärs!* (38/98, 70)
- (94) *Tvi! Ur-äckligt!* (41/98, 11)
- (95) *Uschiamej!* (41/98, 27)
- (96) *Vad i alla flygande flundror?* (30/98, 8)

11.5 Övriga kraftuttryck

Till denna sista grupp har jag samlat olika uttryck som enligt min åsikt påminner om kraftuttryck, men som inte passar klart i de tre ovannämnda kategorier. Många är av typ: *Vad... tar du dej till/är du för en/är det för...?*

- (1) *Jag samtalar aldrig med småhuggare!* (8/98, 35)
- (2) *Vad tar du dej till, (din tokfia)?* (8/98, 36)
- (3) *Nä, nu tror jag lökskivlingen blommar!* (9/98, 40)
- (4) *Vad tar det åt dej, anka?* (9/98, 41)
- (5) *Fienden är siktad! Inga glufsande kryp slipper undan Kalle Anka!* (10/98, 9)
- (6) *Här kommer du inte långt, (din bevingade gnagare)!* (10/98, 13)
- (7) *Var mäktig nu!* (10/98, 54)
- (8) *Vem skulle vilja dricka så 'nt frivilligt?* (13/98, 27)
- (9) *Värst vad locket sitter hårt!* (14/98, 7)
- (10) *Fnys! Jockes störtlöjliga soppa funkade inte för fem öre!* (14/98, 8)
- (11) *Vad tar ni er till, (era busfrön)?* (15-16/98, 70)
- (12) *Kan du inte se hur du går, (din torrkokta torped)?* (17/98, 6)
- (13) *Det var dumt gjort!* (19/98, 15)
- (14) *Ha! Fast med fingrarna i gröten!* (19/98, 25)
- (15) *Tror du vi är helt bakom flötet, (pysen)?* (21/98, 7)
- (16) *Är det här nå'n sorts Dolda Kameran?* (22/98, 43)
- (17) *Hjärtlöshet, ditt namn är Kalle.* (23-24/98, 77)
- (18) *Hoppas du snubblar på skosnörena!* (25/98, 5)

- (19) *Det är ditt fel, (ankskrälle)! (25/98, 12)*
- (20) *Kallar du mej pucknos, (din råka)? (25/98, 39)*
- (21) *Sälj inte smöret förrän björnen är över ån! (25/98, 59)*
- (22) *Vad är det här för slafs? (26/98, 6)*
- (23) *Vad är du för en kämpe? (26/98, 87)*
- (24) *Vad tar du dej till, (luns)? (18/98, 38)*
- (25) *Kan du inte bättre, så ligger du risigt till! (22/98, 34)*
- (26) *Om du inte var så liten och tanig, skulle du åka rakt ner i grytan! (13/98, 44)*
- (27) *Står du och tjuvsmakar på middagen? Hmpf! (14/98, 35)*
- (28) *Vad är du för en? (28/98, 13)*
- (29) *Du är ute, gråskägg! (28/98, 39)*
- (30) *Vad är det för ståhej här ute? (30/98, 36). Ståhej är enligt BSO (1990, 537) 'oväsen, uppståndelse'.*
- (31) *Ni pratar persilja! (31/98, 51).*

Det sista uttrycket har enligt B. Molde (1980, 212-217) belagts tidigast i slutet av 1700-talet. Uttrycket *prata persilja* betyder ju detsamma som *prata skräp/smörja/strunt* osv.. Om dess ursprung finns det ingen säker kunskap, det finns flera olika möjligheter: det kan antingen härstamma från ordet *persiko* 'obegripligt eller meningslöst prat', även 'brännvin el.likör smaksatt med persikokärnor' eller från orden *persiska* eller *dille*. Dill och persilja är ju båda köksväxter och dessutom finns det ett uttryck som *prata dille* som menar detsamma som 'prata persilja'. Säkert är att det är en ersättning för ett annat ord. Molde menar att uttrycket finns endast i svenskan, men den finska motsvarigheten *puhua potaskaa* påminner mycket om den svenska.

Vidare exempel:

- (32) *Ni behöver inte överdriva, (era knott)! (30/98, 7)*
- (33) *Nu går skam på torra land! (37/98, 11)*
- (34) *Jag är fångad som en mus på en kattutställning! (41/98, 12)*
- (35) *Vad är det nu för fel på det usla bilskrälet? (41/98, 38)*
- (36) *Den jycken behöver munkorg, inte musik! Det gäller för hans husse också! (43/98, 7)*

(37) *Tvi! Vad är det här för uräcklig smörja? (45/98, 38)*

(38) *Jag har fått en skrumpen potatis till näsa! Ta bort den genast! (46/98, 8)*

(39) *Hur nedrig kan du bli? (46/98, 27)*

SAMMANFATTNING

I detta arbete har jag betraktat tillmälen och kraftuttryck samt deras användning. Först har jag velat ta fram några allmänna saker i människospråket som bevisar språksystemets komplicerad form. Språket består av bl.a. olika val och ordens betydelser varierar. Genom ordval och betydelser uttrycker vi oss och våra känslor. När vi använder uttryck som har känslö- eller värdeladdad betydelse och såvis presenterar ställningstagande, då kan man kalla det för emotivt språk. Ibland kan starka känslor påverka talandet så att man rent av gör sig skyldig till verbal aggressivitet, anfäller på ens personlighet o.dyl.

Begreppet "fult språk" är inte ett klart eller entydigt begrepp. Det finns olika principer om vad som är fult i olika kulturer och man måste ta hänsyn till både estetisk, moralisk och hygienisk dimension. Därför kan man säga att det språk som i vårt medvetande bedöms som fult, är bara en spegling av det samhälle som vi lever i. Fulheten av vissa saker bedöms av ordens användare. Svordomar hör till sådana ord som brukas räknas till sk. fult språk. Svordomar kan definieras på olika sätt, men ett definition är att de är tabubelagda uttryck som signalerar känslor från ilska till förvåning. Svordomar används också för att ge extra eftertryck åt vad talaren säger.

Att något är tabubelagt innebär att det är starkt och kraftfullt, kulturbundet samt beteendemässigt eller språkligt. Bakom de språkliga tabun har det ofta funnits först ett beteendemässigt tabu. Det finns olika ämnesområden som hör oftast ihop med tabuföreställningar, såsom sexuellt umgänge, religion, döden, handikapp och kriminalitet. Samtidigt som samhället och dess tabun förnyas, förnyas även svordomarna som ger uttryck till tabuföreställningar. Det finns åtskilliga skäl och situationer när man svär. Man kan svära av t.ex. smärta eller avsky, av psykologiska eller språkliga motiv, men alla dessa resonemang bildar en förklaring till svärande. Trots att sådana motiv kan finnas bakom ful språkanvändning, brukar attityderna till svordomar vara fördömande. Svärande anses som fult, obildat, ohyfsat och emot kristen värdering. Ändå använder majoriteten av människor svordomar, så svärande kan sägas vara tecken på dubbelmoral. Tillmälen utformar en grupp av svordomar, med dem kan man nedsätta någon genom att hänföra till exempel till intelligens, bakgrund, sex och kön eller status. I detta arbete finns det exempel på tillmälen och kraftuttryck från svenskan, finskan och serietidningen Tintin.

Det finns situationer där svärande anses vara speciellt opassande, t.ex. i närheten av barn. Av denna orsak brukar man inte använda svordomar i barnlitteratur eller i serietidningar som barn läser. Av denna anledning finns det ofta mildare versioner av svordomar som kallas för eufemismer. Eufemism kan sägas vara ett sätt att tala i ett förskönande sätt, men dysfemistiska uttryck däremot används för att skada och förolämpa. Serietidningar innehåller båda, men inte egentliga svordomar.

Tillmälen i detta arbete, som plockats ut från Kalle Anka, är oftast jämförelser eller metaforer. De syftar mestadels på intelligens, kriminell verksamhet och animalisk likhet. Även utseende och bakgrund blir föremål för hån, men inte i samma mån. Speciellt uppfinningsrika är sådana tillmälen som fräckt, men täckt förolämpar genom jämförande metaforer, t.ex. *Vanligt folk är nöjda med en vänsterfot. Varför ska du ha två?*

Kalle Anka kan inte skyllas för att vara rasistisk, sovinistisk eller sexistisk, eftersom den förolämpar inte i hög grad t.ex. utlänningar eller kvinnor. Men tidningen gör sig skyldig till allmän smälek och då är ingen i säkerhet.

Kraftuttrycken i detta arbete handlar bl.a. om hotelser, direkta eller förtäckta. Förtäckta hotelser undviker nämmandet av det kommande våldsverket, medan direkta hotelser klart avslöjar vad förfärligt som kommer att hända. Även olika befallningar och kommandon har jag räknat med i kraftuttryck, vilkas syfte är att få lyssnaren att utföra någon handling. I utrop uttrycker talaren olika känslor från ilska till förunder och som kraftuttryck är de mycket mångsidigt användbara. Tillmälen utformar det egentliga undersökningsmaterialet, så kraftuttrycken presenteras kortfattat, men analyseras minimaliskt.

Serietidningen har fördömts som vardaglig och barnslig, samt språket i serierna har ansetts vara fattigt och enkelt. Serietidningen har råkat ut för stormig kritik. Men på basis av detta arbete vågar jag personligen stå emot kritiken och påstå att språket åtminstone i dagens Kalle Anka är mycket påhittigt, mångsidigt och lärorikt. Serien tar också hänsyn till sina unga läsare och undviker användningen av egentligt svärande.

LITTERATUR

- Adelswärd, V. 1991. Prat, skratt, skvaller och gräl och annat vi gör när vi samtalar.
Brombergs, Helsingborg
- Allan, K. & Burrige, K. 1991. Euphemism & Dysphemism. Language used as shield and
weapon. Oxford university Press, New York.
- Andersson, J. & Furberg, M. 1966. Kieli ja vaikuttaminen. Otava, Helsinki.
- Andersson, L-G. 1985. Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont. Carlsson Bokförlag
AB, Stockholm.
- Andersson, L-G & Trudgill, P. 1990. Bad language. Basil Blackwell, Oxford.
- Atterbom, D. (red.) 1992. Bild & Bubblas andra seriebok. En bok om 80 -och 90-talets
främsta nordamerikanska och brittiska serieskapare. Halmstad.
- Bergman, G. 1970. Slang och hemliga språk. Bokförlaget Prisma, Stockholm.
- Bonniers SlangLexikon (SL) 1996. Bokförlaget Bonnier Alba AB, Stockholm.
- Bonniers Stora Lexikon. 1987. Nr 4. Bonnier Fakta Bokförlag AB, Stockholm
- Bonniers Svenska Ordbok (BSO) 1990. Albert Bonniers Förlag AB, Stockholm.
- Enkvist, N.E. 1974. Stilforskning och stilteori. CWK Gleerup Bokförlag, Lund.
- Enright, D.J.(red.) 1986. Fair of speech. The uses of euphemism. Oxford University Press,
Oxford.
- Frykman, J. & Löfgren, O. 1984. Den kultiverade människan. Liber Förlag, Malmö.
- Heikkinen, M. 1991. Sillä välin toisaalla... Sarjakuvan kulttuuripoliittinen asema ja
sarjakuvien tuotanto, Helsinki.
- Helene Lund, E. 1985. Språket i Muminserien, En syntaktiskt analys. Meddelanden från
institutionen för nordiska språk vid Helsinki universitet, serie B Nr 9.
- Herkman, J. 1998. Sarjakuvan kieli ja mieli. Vastapaino, Tampere.
- Häkkinen, K. 1994. Kielitieteen perusteet. Tietolipas 133, Suomalaisen kirjallisuuden seura,
Helsinki.
- Kari, E. 1993. Svenska här och nu. Ruotsalais-suomalainen idiomisanakirja. Keuruu.
- Karlsson, F. 1980. Johdatusta yleiseen kielitieteeseen. Gaudeamus, Helsinki.
- Keskisuomalainen 28.10.1998. STT.
- Kiuru, L. & Montin, R. 1991. Om svordomar och deras översättning. Meddelanden från
institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet, serie C Nr 7.
- Koch, W. 1990. Språk som döljer – språk som förvrider. I Bergh, B & Teleman, U. (red.),
Språkets makt. Studentlitteratur, Lund, 74-75.

- Ljung, M. 1984. Om svordomar i svenskan, engelskan och arton andra språk.
Akademilitteratur, Stockholm.
- Molde, B. 1980. Prata persilja. I Festskrift till Carl Erik Thors. Svenska litteratursällskapet,
Helsingfors. 212-217.
- Muittari, V. 1988. Om konventionaliserad indirekthet i svenskan med anspelning på finskan.
Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet,
Jyväskylä.
- Nationalencyklopedin 1991. Sjätte bandet. Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.
- Nationalencyklopedin 1995. Sjuttonde bandet. Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.
- Nationalencyklopedin 1995. Artonde bandet. Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.
- Nordberg, B. 1985. Det mångskiftande språket. Ord och stil, Språkvårdssamfundets skrifter
Nr 14, Lund.
- Norri, I. 1988. Eufemism och icke-eufemism inom begreppsältet 'död' i svenskan.
Kielitieteellisiä tutkimuksia, N:o 10, Joensuu.
- Ribe, G. 1993. En scen av papper – text och språk i serier. I Svenskläraryöreningens årsskrift,
Språket och bilderna. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm. 153-164.
- Rydenfelt, S. 1978. Luspudel, klantskalle och andra skällsord. Fackel- bok nr 111. B.
Wahlströms Bokförlag AB, Falun.
- Sorvali, I. 1980. Animalia. I Xenia Thorsiana: En vänskrift tillägnad Carl-Eric Thors på hans
60-årsdag den 8 juni 1980. Helsingfors universitet, Helsingfors. 315-356.
- Svahn, M. 1996. Hora och horbock, fladdermus och velourpenis. En jämförelse mellan
nedsättande ord på kvinnor och män. I Svenskans beskrivning 21. University
Press, Lund. 257-264.
- Svensk Ordbok 1986. Esselte Studium, Stockholm.
- Teleman, U. & Wieselgren, A.M. 1970. ABC i stilistik. Gleerups, Lund.
- Thelander, M. 1976. Grepp och begrepp i språksociologin. Ord och stil, Språksamfundets
skrifter, Nr 6, Lund.
- Thorell, O. 1982. Svensk grammatik. Andra upplagan. Esselte Studium AB, Stockholm.
- af Trampe, P. 1990. Språkbrukaren och orden. Studentlitteratur, Lund.
- Wendt, B-A. Anfäkta och anamma, din bandit! Kraftuttryck och tillmälen hos kapten
Haddock i den svenska Tintin-översättningen. I Språkbruk, grammatik och
språkförändring, En festskrift till Ulf Teleman. Institutionen för nordiska språk,
Lunds universitet. 75- 84.

Wigley, C. J. 1998. Verbal aggressiveness. I McCroskey, J.C. etc. (red.), *Communication and personality, Trait Perspectives*. Cresskill, New Jersey.